

DÉLSZLÁV RENDEZÉSI TERVEK ÉS TERÜLETI KÖVETELÉSEK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN ÉS A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIÁN*

A Jugoszláv Királyság felbomlását követő hónapok zavaros viszonyainak letisztulását követően alapvetően három politikai erő vindikálta magának a jogot a feldarabolt állam újjáegyesítésére. A legitim politikai erő vitán felül a jugoszláv emigráns királyi kormány volt, amely előbb a Közel-Keleten, majd Londonban kapott menedéket, s megpróbálta pusztán létevel jelképezni a kontinuitást, kezdetben meglehetősen sikerrel.¹ A másik erő, amely hol szorosabban, hol kevésbé szorosan kötődött az emigráns kormányhoz, a Dragoljub (Draža) Mihailović vezette csetnik mozgalom volt. Végül a harmadik erő a kezdetben jelentéktelennek tűnő, de az évek és az aktív harcok során mind nagyobb jelentőségre, utóbb a nagyhatalmak elismerésére is szert tevő Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) volt, amit már ekkor Josip Broz (Tito) személyével lehetett azonosítani. Tanulmányomban döntő részben e három erő háború utáni területi rendezési terveivel s azon belül kiemelten Magyarországgal kapcsolatos terveivel és békeelképzeléseivel kívánok foglalkozni.

*

A jugoszlávok Magyarországgal szembeni érzéseit és egyben háború utáni területi követeléseit is nagyban meghatározta az a tény, hogy Magyarország a Független Horvát Állam kikiáltása után, semmisnek tekintve az 1940. december 12-én kötött örök barátsági szerződést, 1941. április 11-én részt vett a Jugoszlávia elleni támadásban, és megszállta, majd 1941 decemberében törvényi úton is visszacsatolta a Délvidék jelentős részét (Bácskát, a baranyai háromszöget, Muraközt és a Muravidéket). Később hatással voltak e kép alakulására a „hideg napok”, az 1942 januárjában a magyar csendőrség és katonai erők által végrehajtott tisztogatások Újvidéken és a sajkás kerületben.

Az előbb Görögországba majd a britek által ellenőrzött Közel-Keletre menekülő kormány felhatalmazta Danilo Kalafatović tábornokot, a vezérkar főnökét a fegyverszünet megkötésére, de kapitulálásra nem. Ily módon lehetősége nyílt a későbbiekben deklarálni, hogy továbbra is hadban áll a tengelyhatalmakkal. Az emigráns jugoszláv királyi kormány 1941. április 29-i ülésén Jeruzsálemben, Momčilo Ninčić külügyminiszter a külpolitikai helyzetet elemezve arra az álláspontra jutott, hogy Olaszországgal nem lehet megegyezni,

* A tanulmány az OTKA F-62052. számú program keretében, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ A jugoszláv emigráns kormányt Nagy-Britannia és az Egyesült Államok is elismerte, majd 1941 júniusában — miután előzőleg májusban német kérésre megszakította vele a diplomáciai kapcsolatokat — a Szovjetunió is.

Magyarország pedig — jóllehet elismerte a Független Horvátországot —, nyilvánvalóan tengeri kijáratot kíván szerezni, amit egyedül Jugoszlávia tud megakadályozni. Biztosra vette, hogy az erős Jugoszlávia helyreállítása esetén könnyen javítható lesz viszonya Magyarországgal, és Belgrád lehet a döntőbíró Románia és Magyarország között.² Ez azonban a jövőre vonatkozott. Az adott helyzet érthetően egyáltalán nem kedvezett a kapcsolatok javításának, s a május 4-én, Jeruzsálemben tartott kormányülésen a jugoszlávok arról határoztak, hogy tekintettel Magyarország részvételére a Jugoszlávia elleni támadásban, 1941. április 10-i kezdettel hadban állónak tekintik magukat vele.³

A kormányülést követően a jugoszláv emigráns kormány nyilatkozatot tett közzé az ország háborúba történt belesodródásának okairól és a háborúban való részvételéről. Ebben a kormány közölte, hogy eltökélten folytatja a harcot, melynek célja az ország területi integritásának és függetlenségének, illetve a szerbek, horvátok és szlovének teljes szabadságának a visszaállítása.⁴ Az emigráns kormány hadicéljai tehát még szerények voltak, igaz ekkor más államok sem fogalmaztak meg területi követeléseket, még ha igazságosnak tekintették volna is azokat.

Az emigráns jugoszláv kormány rendkívüli helyzetben jött létre. Nem politikai választások eredményei alapján állt fel, hanem a nemzeti alapon szerveződött szerb, horvát és szlovén pártok prominens személyiségei, többnyire vezetői kaptak benne helyet. Ezzel az összetétellel kívánták kinyilvánítani, hogy a délszláv állam nemzeti függetlenségének és a szabadságért vívott küzdelmének jogfolytonos letéteményesei. Ehhez képest a kormányülések a különböző nemzetek közötti marakodás helyszínéül szolgáltak.⁵ Ennek fő témája, folytatva az 1930-as évek derekán fellángoló vitát, az állam berendezkedése volt.

A szövetséges hatalmakkal való elismertetését követően az emigráns kormány meglehetősen passzív volt konkrét külpolitikai lépések tekintetében. Egyetlen igazán jelentős lépése volt, hogy szövetségi, sőt egyesülési szerződést kezdeményezett, majd kötött Görögországgal.⁶ Ezen túlmenően azonban nem tett konkrét kezdeményezéseket, nem fogalmazta meg háborús céljait és háború utáni területi követeléseit, és attól is óvakodott, hogy a szomszédos államok (Görögország, Bulgária, Albánia, Románia,

2 *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943*. Dokumenti. Prired. Bogdan Krizman. Beograd–Zagreb, Arhiv Jugoslavije – Globus, 1981. 112.

3 *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996. II. Tom*. Prired. Momir Stojković. Beograd, JP Službeni list SRJ, 1998. 500.

4 *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu I*. 116–118.

5 Anthony Eden brit külügyminiszter szerencsétlen politikai cselszövökként jellemezte az emigráns kormány tagjait. Az emigráns kormányhoz akkreditált brit követ, George William Rendell pedig, bár diplomatikusabban fogalmazott, lényegében hasonlóan nyilatkozott, amikor a jugoszláv követség egyik tagjának elmondta: általános a vélemény, hogy senki sem veszekszik annyit, mint a jugoszláv emigráns kormány, s hogy a brit tényezők a szövetségesek közül a jugoszlávokat ítélik legrosszabbnak. „Csak vitatkoznak és veszekszenek. Senki nincs senkivel. Minden miniszter külön úton jár, egymással gyakran nem beszélnek, és lesújtó véleménnyel vannak egymásról.” Mira Radojević: *Izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije*. In: *Drugi Svetski rat – 50 godina kasnije*. Tom I. Urednik Vlado Strugar Podgorica, CANU 1997. 217.

6 1942. január 15-én került sor a jugoszláv kormány által javasolt, a két állam majdani egyesülését célzó egyezmény aláírására. A jugoszlávok javaslatát a görög kormány — miután nem lelkesedett kapcsolataik ilyen szorosra fűzéséért — feltételezhetően csak erőteljes brit nyomásra fogadta. Feljegyzés Sir Orme Sargent és Ninčić megbeszéléséről (1941. november 20.). The National Archives (Kew, London — TNA), Foreign Office: Confidential Print Southern Europe (FO 434/9), R10130/118/67.; Confederations in Eastern Europe. TNA, Foreign Office: Confidential Print Central Europe (FO 404/29), U420/61/72.

Ausztria) és Törökország követeléseivel szemben határozottan állást foglaljon. A Ninčić által vezetett jugoszláv külügyminisztérium látványos diplomáciai lépések helyett kevésbé izgalmas tevékenységet folytatott: adatokat gyűjtött, kapcsolatot keresett a szomszédos államok kormányaival, vagy amennyiben ez nem volt lehetséges, azok vezető emigráns személyiségeivel. Különösen bensőséges együttműködés jött létre Görögországgal, amelynek emigráns kormánya ugyancsak a brit kormány vendégszeretetéét élvezte. Vele sem bonyolódtak azonban tárgyalásokba konkrét háborús célokról, miután azon a véleményen voltak, hogy a helyzet még nem érett meg a konkrét megállapodásokra.⁷

Természetesen az emigráns kormányban nem mindenki értett egyet ezzel a passzivitásba hajló, kiváráásra berendezkedő külpolitikai koncepcióval, aminek hangot is adtak 1942 őszén, a minisztertanács ülésein. 1942 októbere és novembere gyakorlatilag a külpolitikai irányvonal és a szükséges lépések megvitatásával telt el. A vitát Ninčić expozéja váltotta ki, kezdeményezője pedig a Szlovén Néppártot képviselő kormánytag, Miha Krek tárca nélküli miniszter volt. Krek alapjában elhibázottnak nevezte Ninčić elképzelését. Szerinte ugyanis a kormány számos kedvező alkalmat szalasztott el helyzete megszilárdítására. Késve lépett a nemzetközi közvélemény elé, s akkor sem hangsúlyozta, hogy a háborúba való belesodródásukat arra kívánják kihasználni, hogy minden délszlávok lakta területet felszabadítsanak, azokat is, amelyek 1919-ben még nem kerültek Jugoszláviához. Krek azt is felröpta, hogy a kormány nem használta ki Draža Mihailović népszerűségét, akire nem sokkal korábban még, mint a legnagyobb hősré tekintettek a szövetségesek, s akinek hősiecs harca óriási áldozatokkal járt.⁸ További hiba volt, hogy a magyar és az olasz megszállók által elkövetett atrocitásokat, amelyek az egész világ rokonszenvét kiváltották a jugoszláv nemzet iránt, nem használták ki kellően annak érdekében, hogy kedvező politikai ígéretekkel csikarjanak ki a szövetségesektől. Krek úgy vélte: minden kínálkozó alkalmat ki kell használni pozícióik erősítésére, vagyis fokozni kell külpolitikai aktivitásukat.⁹

Igaz, ennek a határozatlan politikai vonalnak voltak pozitívumai is — ismerte el Krek —, hiszen nem keveredtek konfliktusba senkivel, és nem okoztak kényelmetlenségeket a szövetségeseknek. Félő volt azonban, hogy önálló álláspont híján mind a Jugoszláviára, mind a térségre vonatkozóan nélkülük fognak döntést hozni.¹⁰ Krek azt javasolta, gyűjtsenek be minél több támogató nyilatkozatot a nagyhatalmaktól, vagy legalább kezdjék el „tömni” a fülüket kívánságaikkal. Az eddigi taktika folytatása ugyanis azt eredményezheti, hogy új

7 Még azt sem vetették el teljesen, hogy az országot érintő fontos kérdések tárgyalására majd csak a hadműveletek befejezése után kerüljön sor. A minisztertanács 1942. szeptember 22-i ülésének jegyzőkönyve. Közl.: Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu I. 399.

8 Miután Mihajilović 1942 szeptemberében nem tett eleget a Közel-Keleten állomásozó brit erők főparancsnoka, Harold Alexander felhívásának, hogy hajtson végre diverzáns akciókat a Morava és a Vardar völgyében haladó vasútvonalak ellen, kezdte elveszíteni a legfontosabb szövetséges hadvezér támogatását. Venceslav Glišč: *Jugoslovensko–Britanski odnosi 1941–1945*. In: *Jugoslovensko–Britanski odnosi*. Odgovorni urednik Petar Kačavenda, Beograd, Institut za savremenu istoriju, 1988. 263.

9 Krek különösen azt nehezményezte, hogy a jugoszláv kormány sem balkáni politikájáról, sem a Duna-medence problémájáról nem kezdeményezett konkrét tárgyalásokat, noha mindkét régióban volt szövetséges: Közép-Európában Csehszlovákia, a Balkánon pedig Görögország. Miha Krek felszólalása a minisztertanács 1942. október 1-i ülésén. Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu I. 405.

10 Uo.

követeléseik — melyekkel addig senki sem számolt — kellő előkészítés nélkül meglepetést és zavart keltenek majd a béketárgyalásokon. Figyelemre méltó éleslátásról tanúskodott az az észrevétele, hogy a nagyhatalmak — az előző háború tapasztalatából okulva — nem várnak majd a béketárgyalásokig a területi kérdések eldöntésével, hanem — amint a jelek mutatják — nagy vonalakban már a fegyverszünetek ki fogják rajzolni a területek elosztását. A tengelyhatalmaknak ki kell üríteniük területeket, melyeket a szövetséges erők fognak megszállni. Erre az eshetőségre számítva úgy vélte, Jugoszláviának elsőrendű érdeke meggyőzni a szövetségeseket arról, hogy az olasz katonaságot ki kell vonni Triesztből, Isztriából, Goriziából, Karintiából és más, délszlávok lakta területekről, hogy ezek sorsa a legrosszabb esetben is — ha nem sikerül jugoszláv katonai fennhatóság alá vonni — legalább semleges alapról indulva dőljön el. Ausztria esetében viszont úgy vélte — teljesen tévesen prognosztizálva a nemzetközi tényezők majdani döntését — az emigráns kormánynak arra kellene törekednie, hogy elérje az ország politikai megsemmisítést, felosztását vagy legalább hatékony semlegesítését, mert ha Ausztria a háború után is fennmarad, azzal a német politika is tovább él — nemcsak Bécsben, de Budapesten is.¹¹

A szlovén miniszter arra kérte minisztertársait, hogy a királyi kormány vegye be hivatalos programjába mindazon területek felszabadítását, amelyeken népeik élnek, s amely nemzeti történelmük színhelye volt, még ha az utóbbi évtizedekben a németeknek és az olaszoknak sikerült is oda betelepülniük.¹² Látható, hogy Krek javaslata elsősorban a horvátok és még inkább a szlovének törekvéseit volt hivatott biztosítani, hiszen a háború előtti Jugoszlávia három államalkotó nemzete közül a szerbek a két Balkán-háború és az első világháború utáni területváltozások eredményeként már szinte teljes etnikai állományukat a délszláv állam határai között tudhatták. Fontos azonban megjegyezni, hogy e területek megszerzése egyáltalán nem ellenkezett a szerbek véleményével, sőt az ötletet először éppen szerb részről vetették fel hivatalosan. 1940 végén és 1941 elején, amikor valóságos ígéretzuhatag árasztotta el a jugoszláv kormányt, annak érdekében, hogy biztosítsák a maguk számára Belgrád támogatását, Németország nemcsak az ország integritásának tiszteletben tartását ajánlotta fel Jugoszláviának, hanem kilátásba helyezte a szerb nemzeti aspirációk egyik sarokkövének számító Szaloniki átadását is, ami garantálta volna Jugoszlávia kijutását az Égei-tengerhez. Ezzel szemben Nagy-Britannia nemigen tudott mást kínálni, mint az olasz–jugoszláv határ majdani revíziójának ígérését. Ezt is a moszkvai jugoszláv követ, a Földműves Szövetség szerb elnöke, Milan Gavrilović sugallta a briteknek 1941. február végén.¹³

¹¹ Uo.

¹² Valahányszor a nyugati területeken élő német lakosságról esik szó, ezen osztrák–németeket kell érteni.

¹³ *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921–1941. Knj. 1-3.* Prired. Živko Avramovski. Beograd–Zagreb, Arhiv Jugoslavije – Globus, 1986–1996. II. köt. 618. A brit kormány, amely mindaddig tartotta magát ahhoz az elvéhez, hogy a háború ideje alatt nem bonyolódik területekre vonatkozó tárgyalásokba, a jugoszláv kormány támogatásának megszerzését olyan jelentőségűnek tartotta az adott situációban, hogy ez egyszer érdemesnek látta kivételt tenni. L. A Foreign Office memoranduma (1941. március 1.). TNA, War Cabinet and Cabinet. Memoranda: WP and CP Series (CAB 66/20). London 1941. március 22-én hatalmazta fel belgrádi követét, hogy kilátásba helyezze: Anglia a békekonferencián képviselni fogja a jugoszlávoknak Isztria megszerzésére irányuló követelését. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji* II. 690.

Magyarország vonatkozásában Krek elismerte, hogy a Muravidéken az államhatár a nemzetiségi határ mentén halad, mindössze egy kis darabka területet kívánt még Jugoszláviához csatolni a Rábától délre Domafölde–Kapornakig, és attól keletre a Krka mentén a Lendva folyó torkolatáig. Ez a terület, mondta Krek, egységes egésznek alkot Jugoszlávia nyugati területeivel, s rajta mintegy 10 ezer szlovén él kompakt egységben már 1300 éve, akiket 1918-ban minden elfogadható magyarázat nélkül Magyarországnak hagytak.

Olaszországgal szemben a tengerparton figyelembe kívánta venni az etnikai határt, és nem tartott igényt az összes területre, amely 1914-előtt Ausztriához tartozott. Északon azonban túllépett volna ezen a képzeletbeli történelmi határon, mert ott éltek az úgynevezett beneški szlovének.¹⁴ Triesztre, Pulára és más isztriai városokakra, amelyek a hosszú ideje tartó olasz behatolás eredményeként vegyes lakosságúvá váltak, ugyancsak igényt tartott. A legkívánatosabb célpont értelemszerűen az Adria legnagyobb kikötője, Trieszt volt. Krek fontosnak tartotta felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy Triesztnak elhanyagolható a jelentősége Olaszország számára, ahol az Appennini-félsziget kikötői támasztanak vele szemben konkurenciát. Ezzel szemben a város integráns része a délszláv nemzeti területeknek, gazdasági szempontból pedig Közép-Európa kikötője. S amennyiben sikerül megszereznie Triesztet és háterszágát, és Szalonikiben is érvényt tud szerezni érdekeinek, Jugoszlávia Közép-Európa összes, a Földközi-tengerhez vezető útvonalát kezében tarthatná, következésképpen a Balkán és Közép-Európa legjelentősebb hatalmává válhatna.¹⁵

Mindezeket figyelembe véve Krek azt javasolta, hogy a kormány fogalmazzon meg területi követeléseit. Az ország új határainak magukba kell foglalniuk mindazokat területeket, amelyek korábban is Jugoszlávia részét képezték, kiegészítve azokkal a délszlávok lakta területekkel, amelyek hosszabb ideje Olaszországhoz, Németországhoz, illetve Ausztriához és Magyarországhoz tartoznak. A szlovén miniszter nem beszélt hiába. A minisztertanács a konkrét határozathozatalt ugyan egy későbbi ülésre halasztotta, de a kormánytagok elvi egyetértésre jutottak abban, hogy ezeket a területi követeléseket be kell venni a programjukba, és ismertetni kell a szövetségeseikkel.¹⁶

Mások sem voltak elégedettek a külügyminiszter beszámolójával. A horvátországi szerb Jovan (Ivan) Banjanin, a kormány erdészeti és bányászati minisztere elnagyoltnak és hézagosnak nevezte Ninčić beszámolóját. Bár helyeselte, hogy nem léptek fel semmilyen területi követeléssel a Balkánon, a többi kérdésben szlovén kollégájával értett egyet. Sürgette a területi követelések minden részletre kiterjedő összeállítását, s fontosnak tartotta, hogy ezek határozottan jelenjenek meg a kormányprogramban, külpolitikájuk pedig e kérdésben egységes legyen.¹⁷ Osztotta Krek álláspontját Trieszt jelentőségéről, de azzal

14 Beneški Slovenci — az Udinétől északra található területek (Benečija) szlovén lakói.

15 Szaloniki megszerzésében alig reménykedett, de éppen ezért fontosnak tartotta Trieszt és Rijeka bekebelezését. *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu* I. 409.

16 Uo. 406–410.

17 Nem hagyta szó nélkül a külügyeket irányító hivatali apparátusban uralkodó állapotokat sem. Nehezményezte többek között, hogy az USA-ban az a Konstantin Fotić képviseli kormányukat, aki nyíltan hangoztatja, hogy Jugoszlávia lehetetlen államalakulat. Tekintettel a külpolitika fontosságára, javasolta, hogy a jövőben legalább havi egy alkalommal egy teljes ülést szánjanak a külpolitikai helyzet és a külpolitikai kérdések megvitatására. A minisztertanács 1942. október 6-i ülésének jegyzőkönyve. *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu* I. 411–413.

a megjegyzéssel, hogy a várost a közép-európai államok szabad kikötőjévé kell tenni, mert Jugoszlávia önmagában túl kicsiny ahhoz, hogy kizárólag a maga számára tartsa fenn a Földközi-tenger egyik legnagyobb kikötőjét, főleg hogy az az ország legszélén fekszik.¹⁸

Juraj Krnjević miniszterelnök-helyettes, a horvátok első embere kerek-perec kimondta azt, ami közvetve az előzőekből is kiderült, hogy bár Jugoszlávia számára minden külpolitikai kérdés nagy jelentőségű, a délkeleti és keleti szomszédokkal való kapcsolataik különösen Szerbia számára fontosak, az északi és északnyugati szomszédokkal, különösen Olaszországgal pedig leginkább a szlovének és a horvátok számára sorsdöntők.¹⁹ Ebből kifolyólag a szomszédországi kapcsolatokban déli és délkeleti irányban a szerb képviselők szavát, az Olaszországhoz fűződő viszonyt illetően pedig a horvátok és a szlovének véleményét kell döntőnek tekinteni.²⁰ Jellemző módon, a korábbi politikai gondolkodásnak megfelelően, a horvát Krnjević kívánt aktívabb közép-európai politikát, s ezt — ugyancsak a korábbi hagyományoknak megfelelően — a csehszlovákokkal való együttműködésre alapozta.²¹

A kormány szerb tagjai közül a Demokrata Párt vezetője, Milan Grol szólalt fel elsőként. Lehűtve a szlovén és a horvát kormánytagoknak a lehetséges területi növekedés és az ekkoriban népszerű, különböző nemzetek közötti föderációs elképzelések iránti lelkesedését, a nemzetközi helyzetnek, a nagyhatalmak háború utáni Európával kapcsolatos terveinek, egyszerűen a realitásoknak a mérlegelésére szólított fel. Egyszerűen figyelmeztetett arra, hogy előbb saját házuk táján tegyenek rendet, jussanak egyetértésre és demonstrálják eltökéltségüket Jugoszlávia iránt.²²

Miközben szinte minden oldalról éles hangú kritikák érték, Ninčić, aki a kormánytagok közül a legrégebb diplomáciai múlttal rendelkezett, kitartott az általa vezetett külpolitika helyessége mellett.²³ Fenntartotta álláspontját: nem kell bolygatni a területi kérdéseket. Felhagyni a kivárással Olaszország esetében ugyanis egyet jelentene azzal, hogy benyújtják követeléseiket, míg Bulgária és Albánia esetében ennek ellenkezőjét: hogy lemondanak velük szemben minden területi követelésről. Ez a legcsekélyebb határkiigazítást is kérdésessé tenné, arról nem is beszélve, hogy Bulgária esetében mégiscsak ellenséges

18 Hozzászólásában kitért a kisebbségi kérdés megoldásának módjára is, aminek legmegnyugtatóbb rendezését Hitler és Mussolini elképzelései mentén látta megoldhatónak, vagyis meg kívánt szabadulni a kisebbségektől - igaz, kevésbé brutális módon. Amennyiben azt nem sikerül elérni, úgy biztosítani kívánta, hogy a kisebbségek jogai olyan szinten legyenek, hogy ne zavarhassák az államok belső nyugalmát és a közép-európai államok külső biztonságát. Beneš nézeteit megfelelő alpnak tartotta a közép-európai államok közös munkájához. A minisztertanács 1942. október 6-i ülésének jegyzőkönyve. Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu I. 411–413.

19 Krnjević Vladimir Mačekot, a Horvát Parasztpárt vezetőjét helyettesítette a kormányban.

20 Állítása szerint erről egy korábbi beszélgetés alkalmával, 1942 szeptemberében meg is egyezett Ninčićtyel. A minisztertanács 1942. október 9-i ülésének jegyzőkönyve. Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu I. 416. Krnjević — többi társától eltérően — mielőbb tisztázni kívánta a területi kérdéseket Görögországgal.

21 Csehszlovákiával mindenképpen fontosnak tartotta felújítani és elmélyíteni barátságukat, mert ez az ország volt a Duna-medencei német előretörés első gátja. Csehszlovákia teljes függetlenségének biztosításához azonban szükségesnek tartotta Prága, Bécs és Budapest kapcsolatainak normalizálását. Ezért a magyar és az osztrák kérdés rendezésénél tekintetbe vette azt, hogy Csehszlovákiának nagy szerepe van Jugoszlávia biztonságának garantálásában.

22 A minisztertanács 1942. október 14-i ülésének jegyzőkönyve. Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu I. 421–428.

23 A húszas években hosszú ideig Jugoszlávia külügyminisztere volt, politikájának fő célja az Olaszországgal való megegyezés és Róma jóindulatának biztosítása, de legalábbis a modus vivendi kialakítása volt.

állammal állnak szemben, amelyet ily módon mintegy a büntetlenségről biztosítanak. Ha Olaszország irányában hivatalos területi követelésekkel állnának elő, az csak bonyolítaná a helyzetet, hiszen a nagyhatalmak — Nagy-Britannia is — még a megszállt államok területi integritására vonatkozóan sem tettek ígéretet.²⁴ Azt javasolta: Jugoszlávia ne kérje a nagyhatalmak határozott állásfoglalását az Olaszországgal, Németországgal és Magyarországgal szembeni területi követeléseinek teljesítését illetően, de bölcsen használjon ki minden lehetőséget arra, hogy figyelmeztesse őket ezen igényeire és igényei jogosságára, illetve arra, hogy nekik is érdekükben áll e kívánások teljesítése.²⁵

A minisztertanács tagjait végül is meggyőzték Ninčić érvei, és nem hoztak határozatot arról, hogy területi követeléseiket hivatalos formában a szövetségesek elé terjesszék. A tanácskozássorozat két hónapi munka után konkrét eredmények és határozatok nélkül zárult. Bár, ha jobban belegondolunk, az, hogy elvi egyetértés született a kormánytagok között a követelt területek kiterjedéséről és elhelyezkedéséről, nem is volt olyan lebecsülendő eredmény — főleg ha összevetjük az első világháború alatti helyzettel, illetve azzal, hogy a kormánytagok más, hasonló fontosságú kérdésekben is képtelenek voltak megegyezni.

A nemzetközi hadi helyzet és egyáltalán a külpolitikai helyzet változásával, 1943 derekától az emigráns kormány mind több tagja látta úgy, hogy mielőbb elő kell terjeszteniük közös és hivatalos területi követeléseiket.²⁶ Elsőként ismét Miha Krek vetette fel a kérdést. A szlovéniai helyzetet elemezve kérte Slobodan Jovanović kormányfőt, hogy a kormány adjon ki nyilatkozatot a jövő Jugoszláviájára vonatkozó álláspontjáról. A szlovének föderatív berendezkedést, demokratikus szabadságjogokat, és mély szociális reformokat szeretnének. A kormány folytasson határozott akciót Gorizia, Trieszt, Isztria, Karintia és az egész Murántúl felszabadítására.²⁷ Krek szerint a sietséget az indokolta, hogy a kommunisták és a partizánok szoros kapcsolatban álltak Moszkvával, s miközben nem ismerték el a londoni emigráns kormányt, az olasz és az osztrák kommunistákkal együtt azon dolgoztak, hogy Szlovéniát beléptessék a szovjetek kreálta közép-európai köztársaságok szövetségébe vagy a délszláv szovjet köztársaságba.²⁸

24 A brit kormány már 1941 áprilisában elutasította a Jugoszlávia területi integritásának garantálására irányuló kérést, mondván, ilyen nyilatkozatot más államok esetében sem tettek. Ivan Subotić londoni jugoszláv követ távirata a jugoszláv miniszterelnöknek 1941. április 23. *Dokumenti o spolnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1941–1945. Tom I–II.* Prired. Bogdan Popović. Beograd, Jugoslovenski pregled, 1988–1989. I. köt. 37.

25 A minisztertanács 1942. november 6-i ülésének jegyzőkönyve. *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu* I. 456–467.

26 A közös és egységes külpolitika igénye teljesen érthető volt. A kormány Ninčić vezette külpolitikája mellett ugyanis még legalább két nem hivatalos külpolitikai vonal is létezett. A horvátok Krnjević vezetésével folytattak szinte állandó tapogatózást az angolszász hatalmaknál Jugoszláviából való esetleges kiválásukról, és a Krek vezette szlovén külpolitikai irányzat sem tértlenkedett, bár ez legalább időnként egyeztetett a külügyminisztériummal. Nem szabad elfeledkezni a szerb külpolitikai vonalról sem, amelyet Fotić washingtoni követ és Jovan Dučić egykori budapesti követ folytatott, a szerb célok megvalósítása érdekében.

27 *Jugoslovenski federalizam. Ideje i stvarnost. Knj. I–II.* Prired. Branko Petranović, Momčilo Zečević. Beograd, Prosveta, 1987. I. köt. 773.

28 *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu. 1943–1945. Knj. II.* Dokumenti. Prired. Branko Petranović. Arhiv Jugoslavije, Globus/Zagreb. 1981. 99.

A többi nemzetiség minisztereit más fejlemények aggasztották: Olaszország várható kiválása a háborúból, és a részben vele, részben pedig általában Európa háború utáni helyzetével és berendezkedésével foglalkozó, egyre élénkebb brit és amerikai tervezetések, amelyek nem voltak ismeretlenek a jugoszláv kormány tagjai előtt sem. A kérdésről a szövetségesek szicíliai partraszállását előkészítő hadművelet első napján, 1943. június 11-én²⁹ tartottak minisztertanácsi ülést.³⁰ Az első felszólaló, a szlovén Krek úgy vélte, elérkezett az utolsó pillanat követeléseik előterjesztésére, hiszen, más államok — például Görögország és Lengyelország — ezt már régen megtették. Hozzátette, nem elsősorban a balkáni területi igényeiket kell formába önteniük. Abban ugyanis egyetértés volt a kormánytagok között, hogy miután a Balkánon a helyzet még nagyon labilis, és Görögországgal sem tisztázták még a területi vitákat, egyelőre nem bolygatják a kérdést. Hasonló álláspontra jutottak Albánia, Románia és Bulgária esetében is. Ebben a vonatkozásban egyetlen alapvető elvet fogadtak el érvényesnek: a háború előtti határaik visszaszerzését.

Teljesen más volt a helyzet Olaszország esetében, ahol a szlovén miniszter szerint követeléseik alátámasztásakor két elvet kellett szem előtt tartani. Az első, hogy Olaszországot ki kell szorítani a Balkán-félszigetről és Jugoszlávia adriai partvidékéről. A másik a mondhatni klasszikus elv: meg kell valósítani a szlovének végleges felszabadítását és egyesítését Jugoszlávia állami keretei között.³¹ Amennyiben ugyanis nem helyezkednek erre az alapra, akkor csak néhány völgy és falu megszerzésért harcolnának. Míg ha a szlovén nemzet egyesítésének programjával lépnének fel, akkor követeléseik magukban foglalják a tengeremelléki szlovének mellett az Ausztriában élő karintiai és stájerországi, valamint a magyar határ és a Rába folyó közötti területet lakó nemzettársakat is.³² Krek komolyan készült erre az ülésre. Beszédének lényegét jegyzékben is a minisztertanács elé terjesztette, amit még az ülésen el is fogadtak. Két kérdésben mutatkozott csak eltérő vélemény. Egyrészt több kormánytag nem tartotta szerencsésnek, hogy a jegyzék alapján olyan területekre is igényt tartsanak, amelyek a „régí” Olaszország határain belül voltak, vagyis amelyeket Olaszország nem a világháborút követő osztozkodás eredményeként kapott meg Ausztriától. A másik felvetés a jegyzék megbontásával volt kapcsolatos. Osszák-e meg a jegyzéket oly módon, hogy először csak a legaktuálisabb kérdéssel, Olaszországgal foglalkoznak, az Ausztriával és Magyarországgal kapcsolatos kérdéseket pedig későbbre halasszák, vagy ezeket egy időben, egységes kérdésként kezeljék?

A szerb Gavrilović az utóbbi álláspontot támogatta. Szerinte egyik határ kérdése sem tűrt halasztást. Most dőlnék el a dolgok — figyelmeztette minisztertársait —, most készítik elő

29 A szövetséges légierő kitarító bombázása a „Dugóhúzó” hadművelet keretében megadásra bírta a Pantellaria szigeten lévő olasz támaszpontot, és lehetővé tette a sziget megszállását.

30 A Szerb Földműves Szövetség képviselője, Milan Gavrilović a minisztertanács június 10-i ülésén vetette fel ismét, hogy mielőbb az aktív külpolitika útjára kell térniük. *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu*. II. 117.

31 E második elv alapján Olaszországból kémi kell Isztria és Trieszt mellett a Júliai-Alpok szlovén- és horvátlakta területeit, vagyis Gorizia és Udine tartományokat is. A minisztertanács 1943. június 11-i ülésének jegyzőkönyve. *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu*. II. 127.

32 Uo. A magyarországi szlovének központja ekkor Szentgotthárd (Monošter) volt.

mindenfelé a terveket. Semmiképp nem szabad azt a benyomást kelteniük, mintha készek lennének lemondani bármiről is. Az engedmények későbbi viták tárgyát képezhetik. Mindent kell kérniük, mégpedig határozottan, és minden járást név szerint kell feltüntetniük, hogy egyértelműen kiderüljön, valójában mennyire kevés az, amit követelnek.³³ A jegyzéket némi stiláris javítás után elfogadhatónak tartották, de a horvát Krnjević fontosnak tartotta, hogy a Magyarországgal szembeni területi igények között feltétlenül szerepeljen a bajai háromszög.³⁴ Abban is egyetértettek, hogy a jegyzékre nem kérnek határozott választ a nagyhatalmaktól, mert céljuk csak annyi, hogy felhívják a figyelmüket és tudassák, mit tekint Jugoszlávia a sajátjának.

Végül mégiscsak két jegyzéket készítettek. Az Olaszországgal szembeni területi követeléseket tartalmazó jegyzéket 1943. július 23-án nyújtotta át a londoni jugoszláv követség ügyvivője a Foreign Office-ban.³⁵ Három nappal később ugyanezt átnyújtották a Egyesült Államok és a Szovjetunió londoni nagyköveteinek is. Ebben előre jelezték, hogy a Jugoszláv Királyság kormánya, tekintettel a földközi-tengeri helyzet alakulására, most csak az Olaszországgal szembeni jogos kívánságait terjeszti elő, de alkalmas pillanatban tájékoztatni fogja szövetségeseit nézeteiről mindazoknak a területeknek a jövőjét illetően, ahol Jugoszlávia érdekeltnek tekinti magát.³⁶ A brit kormánytól kapott válasz igazolta, hogy Ninčić óvatossága nem volt alaptalan. Anthony Eden külügyminiszter jelezte: korainak tartja felvetni a határok kérdését, amíg a harcok nem fejeződtek be.³⁷

*

A másik politikai és katonai tényező, amelynek jugoszláv részről határozott elképzelései voltak az ország háború utáni politikai berendezkedéséről és területi kiterjedéséről, a csetnik mozgalom volt. Vezetője Draža Mihailović, a jugoszláv hadsereg vezérkari ezredese, utóbb az emigráns királyi kormány hadügyminisztere, egyben a „honi” hadsereg főparancsnoka volt. Ez a szervezet, bár jóformán tisztán katonai jellegű volt — vezetője nyilvánosan minden esetben annak minősítette —, komoly ideológia háttérrel rendelkezett. Ezt az ideológia hátteret az 1937-ben, a szerb–horvát viszonyról folyó tárgyalások megélénkülése idején megalakult Szerb Kulturális Klub biztosította. A Klub egyik fő ideológusa, Stevan Moljević, a boszniai Banja Luká-ból származó ügyvéd már 1941 nyarán kidolgozta a Homogén Szerbia címet viselő tervezetét, amelyet a csetnik mozgalom is a magáénak vallott. Moljević úgy vélte — és ezt a véleményét az emigráns kormány több szerb tagja is osztotta —, hogy Szerbiának küldetése van a Balkánon. Maga köré kell gyűjtenie, és

³³ Uo.

³⁴ A minisztertanács 1943. június 12-i ülésének jegyzőkönyve. Közli: Jugoslovenske vlade, II. 127.

³⁵ Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu. II. 188. A Magyarországgal és Ausztriával kapcsolatos jegyzék sorsáról még nem sikerült megbízható forrást találni.

³⁶ Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941–1945. I. 357.

³⁷ Eden jegyzéke a jugoszláv területi követelésekről (1943. augusztus 13.). Közli: Uo. 371–372.

vezetnie kell a térség kis nemzeteit és államait, amire feljogosítja a török elleni évszázados harc és a legújabb időkben a németekkel szembeni ellenállása.³⁸

A jugoszláv emigráns kormánytól és a JKP-tól eltérően, amelyek más-más előjelű, de gyakorlatilag azonos töről fakadó megfontolásból nem tűztek nemzeti jelszavakat zászlajukra, a csetnik mozgalom határozott nacionalista indíttatású volt, egyértelműen a szerbség céljait kívánta képviselni.³⁹ Ez azonban nem jelentette azt, hogy elveti Jugoszláviát — sőt éppen ellenkezőleg. A Moljević nevével fémjelzett koncepcióban Szerbiának történelmi hivatása betöltéséhez — ti. hogy hegemon szerepet kapjon a Balkánon — előbb Jugoszláviában kellett hegemoniát szereznie.⁴⁰ Ez a délszláv állam nem sokban hasonlított volna a háború előtti Jugoszláviára. Át lett volna alakítva, mégpedig a szerbség szempontjából optimális módon. Az új, föderatív Jugoszlávia három tagállama, Nagy-Szerbia, Nagy-Szlovénia, és a kettő közé ékelte, megnyirbált Horvátország lett volna. A tervzet elsősorban a Jugoszlávián belüli szerb határok mielőbbi tisztázását és megvonását tartotta szükségesnek, amelyek azonban gyakran átlépték a régi Jugoszlávia kereteit. Így Albániától az északi területeket, Bulgáriától Vidint és Čustendilt (Kjusztendil), Romániától a Kelet-Bánátot (Temesvárral és Resicával), míg Magyarországtól Baranyát (Péccsel) csatolta volna az „etnikailag tiszta”, mint neve is mutatja, homogén szerb államhoz, amely így magába foglalta volna mindazokat a területeket, amelyeken szerbek éltek.⁴¹ 1941 decemberében Draža Mihailović egyebek mellett a következőkben jelölte meg a csetnik mozgalom céljait: Nagy-Jugoszlávia és benne az etnikailag tiszta Nagy-Szerbia létrehozása (Szerbia, Montenegró, Bosznia és Hercegovina, valamint a Szerémség, a Bánát és a Bácska); harc az olasz és német uralom alatt álló szlovén (Isztria, Trieszt, Gorizia, Karintia), valamint a bolgár és észak-albán területek megszerzéséért; továbbá a közvetlen területi kapcsolat létrehozása Szerbia és Szlovénia között.⁴²

38 E szerep betöltésére azonban egyedül egy Jugoszlávián belüli erős Szerbia lehet képes. Csak ennek megvalósulása után kerülhet sor további erősödésére, Bulgáriához kötődő való kapcsolatainak szorosabbra fűzése által. Addig a kulturális és gazdasági együttműködést kell fokozni a sajtó, könyvkiadás, egyházi és társadalmi kapcsolatok fokozásával, illetve a vámunió létrehozásával. Jugoslovenski federalizam. I. 677–678.

39 Ebben némi változás csak 1944-ben, a mozgalom úgynevezett Szentszávai kongresszusán következett be, ahol Mihailović szakított korábbi nyíltan nagyszerb célokat hirdető propagandájával. Ehelyett a jugoszláv egység és a demokrácia szükségességét, illetve a katonai diktatúra megszüntetését hirdette. Branko Petranović: *Srbija u drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd, Vojnoizdavački novinski centar, 1992. 387. Ez a változás azonban nem annyira a nézeteikben bekövetkezett módosulásnak, mint inkább a körülmények megváltozásának volt az eredménye.

40 Jugoslovenski federalizam. I. 677–678.

41 Moljević Nagy-Szerbia etnikai tisztaságát először lakosságcsere útján kívánta megvalósítani. 1941 decemberében a mozgalom másik fő ideológusához írt levelében azonban már keményebb módszerek alkalmazására is utalt. A horvátoktól való elhatárolódás sikeres megvalósítása érdekében fontosnak tartotta, hogy kész helyzetet teremtsenek. Ennek során mielőbb megszállnák a fő csomópontokat a két nemzet közötti határon, és mielőtt még bárki feleszmélne, onnan befelé haladva fokozatosan eltávolítanák a nem szerb elemeket. A bűnösöket a helyszínen büntetnék meg, míg a többieknek lehetőséget adnának a távozásra — a horvátoknak Horvátországba, a muzulmánoknak Albániába vagy Törökországba. A külső államhatárok tekintetében is a kész tények politikáját tartotta optimálisnak, azonban belátta, hogy ehhez hiányzik a katonai erő, ezért ezt a kérdést békekonferenciára bízta. Jugoslovenski federalizam. I. 680.

42 Uo. 679

A harmadik, 1943 közepétől mindenképpen a legfontosabb jugoszláv erő, amely az egyre élénkülő diplomáciai és politikai aktivitása mellett komoly harci cselekmények révén elképzeléseinek gyakorlatba ültetésén is dolgozott, a JKP, illetve az általa vezetett Jugoszláv Népfelszabadító Bizottság (JNB) volt. Ezek területi követelései majdnem mindenben párhuzamosan haladtak az emigráns kormány elképzeléseivel.⁴³ Az igényelt területek szinte teljesen azonosak voltak, a Közép-Európa és a Balkán rendezésével kapcsolatos koncepciójuk is alapvetően megegyezett addig a pontig, hogy szükség van a térség kis nemzetek összefogására. A balkáni és/vagy közép-európai föderáció megvalósulását illetően azonban már lényegi különbségek merültek fel a két központ között.

A jugoszláv emigráns kormányon belül is több elképzelés volt a nemzetek összefogására, amelyek közvetlen előzményei az 1930-as évekig, konkrétan a Balkán-antant létrehozásáig nyúltak vissza.⁴⁴ A két legmarkánsabb közül az egyik Ninčić terve volt, amely a brit politikához illeszkedve Görögországgal együtt képzelte el első lépésben a föderáció létrehozását. A vele szemben álló elképzelés Milan Gavrilović moszkvai követ nevéhez köthető. Ő a szovjet törekvésekkel számolva mindenekelőtt Bulgáriával kívánta rendezni viszonyukat.⁴⁵ A jugoszláv kormányon belül végül a Ninčić-féle vonal diadalmaskodott, ami elvezetett a görög–jugoszláv uniót célzó egyezmény aláírásához.⁴⁶ A Londonban menedéket találó jugoszláv és görög emigráns kormány 1942. január 15-én egyesülési nyilatkozatot írt alá. A kezdeményezés a jugoszláv kormánytól eredt.⁴⁷ A görögök kezdetben nem sok hajlandóságot mutattak a szoros együttműködésre, hiszen ők alapvetően a Balkán-antanthoz hasonló együttműködést látták kívánatosnak.⁴⁸ Végül azonban, feltehetően komoly brit ráhatásra, a görög emigráns kormány aláírta a szóban forgó egyezményt.⁴⁹ A tervezet nyitva hagyta volna az utat más államok, mindenekelőtt Bulgária, Albánia és Románia előtt a csatlakozásra.⁵⁰ Emellett a londoni emigráns kormány további tervezgetésekben is részt vállalt. Alapító tagja volt az ekkor New York-ban működő Nemzetközi Munkaügyi Szervezet

43 A Szovjetunió támogatta a jugoszláv emigráns kormány határjavaslatát, és a nem hivatalosan pártfogolt JKP területi elképzeléseit is elfogadhatónak tartotta.

44 Távolsági előzményei pedig a 19. század derekáig.

45 Gavrilović levele Ninčićnek (Moszkva, 1941. augusztus 4.). Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941–1945. I. 70–75. Gavrilović elképzelésében szerepet kapott Magyarország is, mint amelyet közelíteni kell a Csehszlovákia, Lengyelország és a Bulgáriával kibővített Jugoszlávia alkotta szláv tömbhöz, egyúttal távolítani kell a németektől, s amelynek területéből a szláv korridort is ki lehet hasítani.

46 Az egyezmény végül soha nem lépett életbe.

47 II. Péter már 1941. szeptemberi beszédében utalt arra, hogy Jugoszláviát földrajzi fekvése, történelmi hagyományai egyaránt arra predesztinálják, hogy a szövetséges Görögországgal együtt a Balkán egységének megalkotója legyen. Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu. I. 204.

48 Feljegyzés Sir Orme Sargent és Ninčić megbeszéléséről (1941. november 20.). TNA, FO 434/9, R10130/118/67.

49 Confederations in Eastern Europe. Foreign Research and Press Service, Balliol College (1942. szeptember 1.). TNA, FO 404/29, U420/61/72.

50 A jugoszláv kormány feje, Slobodan Jovanović egy évvel később az egyezményt a majdani balkáni szövetség kezdeteként jellemezte, amelybe a fent említett három balkáni állam is be fog lépni. Branko Petranović: *Balkanska federacija 1943–1948*. Beograd, Zaslou, 1991. 35.

(ILO) Közép- és Kelet-Európa jövőjét tervező bizottságának, amely a térség háború utáni jövőjét kívánta megtervezni a népek közötti megegyezés alapján.⁵¹

Londonban a balkáni egység mellett a közép-európai föderációk létrehozását is támogatták. A brit tervek között szerepelt a lengyel-csehszlovák együttműködés létrehozása — egy héttel a jugoszláv–görög nyilatkozat után a csehszlovák–lengyel konföderációt célzó tervezet is aláírták —, illetve a Baltikumtól a Földközi-tengerig húzódó konföderációs rendszer kialakítása, amely a két alapegység kibővítésével jött volna létre. A csehszlovák–lengyel egységhez csatlakozott volna Magyarország, míg a jugoszláv–görög unió Romániával és Bulgáriával egészült volna ki. Ez a rendszer megakadályozta volna azt, hogy a térség kis államai ismét német politikai, katonai vagy gazdasági befolyás alá kerüljenek.⁵² A kezdeményezés ezen túlmenően alkalmas ellenszernek látszott a szovjet kormány által propagált össz-szláv összefogás és együttműködés ellenében is, amelyet a britek a pánszlávizmus újabb formájának tekintettek.⁵³

Az egységesülési törekvéseket támogató, illetve azokat ösztönző brit politikával szemben a szovjetek legalábbis fenntartásokkal éltek, bár kezdetben — 1943 nyaráig — nyíltan nem szólaltak fel ellene. Ellenérzésük mindenekelőtt annak szólt, nehogy ismét kialakuljon a cordon sanitaire, amely elzárja a Szovjetuniót Európa nyugati részétől. Emellett a jugoszláv–görög egyesülés gondolata sem nyerte el Sztálin tetszését. Az ugyanis izolálta/semlegesítette volna Bulgáriát, és benne a valószínűsíthető orosz befolyást, miáltal Moszkva ismét kiszorult volna a Balkánról.

A föderációs elképzelések másik vonala, amelyet a JKP képviselt, ugyancsak hosszú múltra tekintett vissza. Gyökerei egészen 19. század utolsó harmadáig, Svetozar Marković elképzeléséig nyúltak vissza. Közvetlen előzményei pedig, akárcsak az emigráns kormánynál, a két világháború közötti korszakban lelhetők fel. Az első világháborút követő időszak balról kiinduló Balkán-föderációs elképzelései leginkább céljaikban különböztek a korábbiaktól. Míg ugyanis a korábbiak célkitűzése arra irányult, hogy „a Balkán a balkáni nemzeteké” elv jegyében rendezzék a térség nemzetei közötti viszonyokat (egyúttal társadalmi változásokat is végrehajtsanak), addig a JKP képviselte föderációs elképzelések a világforradalom szolgálatában álltak, és javarészt a Komintern inspirálta őket.⁵⁴

Az 1910-ben a szerb szociáldemokrata vezető, Dimitrije Tucović javaslatára megalakult Balkáni Szocialista Föderáció 1920-ban a szocialista jelzöt kommunistára cserélte fel. A szervezet fő feladata a balkáni kommunista és szocialista pártok munkájának koordinálása volt. Legfontosabb célkitűzése pedig az, hogy a közeljövőben átvegye a politikai hatalmat, és a proletárdiktatúra révén megvalósítsa a Balkáni Szocialista Köztársaságot.⁵⁵ A kezdeti idő-

51 A bizottságnak, amely 1941. november 5-i határozat alapján 1942. január 7-én alakult meg, Jugoszlávia mellett Görögország, Csehszlovákia és Lengyelország volt még a tagja. Dokumenti o spolnoj politici SFRJ 1941–1945. I. 113–114.

52 Confederations in Eastern Europe. Foreign Research and Press Service, Balliol College (1942. szeptember 1.). TNA, FO 404/29, U420/61/72.

53 Balkanska federacija. 46.

54 A Komintern már megalakulása pillanatában felismerte a kis nemzetek szeparatista törekvéseinek jelentőségét, és számolt azzal, hogy mozgalmait felhasználhatja saját céljaira. L. uo. 9.

55 Branislav Gligorjević: *Komintern jugoslovensko i srpsko pitanje*. Beograd, ISI, 1992. 82–83.

szakban azonban a balkáni kommunista pártoknak ez a célkitűzése nemigen juthatott kifejezésre. Moszkvában ugyanis az elsődleges cél a forradalom kiterjesztése volt Oroszországból Németországon keresztül a Nyugatra, s a Komintern csak a németországi forradalom kirobantására tett 1923. októberi kísérlet kudarca után fordult a Balkán felé. A Balkán, amelynek ingatag államaiban a Szovjetunióban a forradalom csíráját vélték felfedezni, ily módon szinte egyik napról a másikra került Moszkva figyelmének központjába.⁵⁶

A JKP az egyedüli párt volt a királyi Jugoszláviában, amely a nemzetek önrendelkezési elve mellett állt, és támogatta a nemzetiségek elszakadási jogát az országtól. 1928-ban Drezdában tartott negyedik kongresszusán a párt — a Komintern elveit maradéktalanul magáévá téve — kiállt Horvátország elszakadása mellett, támogatta a független Montenegró megalakítását, sőt az albán és a macedón nemzeti mozgalmakat is. Elismerte a vajdasági magyarok elszakadási jogát is, azzal a megjegyzéssel, hogy nem csatlakozhatnak a Horthy Magyarországhoz, és határozatot hozott a független Szlovénia megteremtésére irányuló törekvések támogatásáról.⁵⁷ Ez az elv nyilvánult meg a pártnak az 1934 februárjában megkötött Balkán-föderációval kapcsolatos nézeteiben is, amelyben elítélték azt mint a versailles-i határok és az elnyomó, mesterséges államalakulatok fenntartását szolgáló egyezményt.⁵⁸ Nem sokkal később azonban, nyilvánvalóan a Szovjetuniónak a kommunista mozgalmakkal kapcsolatos politikai fordulata, valamint a Komintern új népfrempolitikája eredményeképpen Moszkvában felhagytak a balkáni kommunista föderáció koncepciójának támogatásával. Az irányvonal megváltozását tudomásul véve a JKP is elállt a szovjet típusú köztársaságok balkáni szövetségének gondolatától, helyette a nemzeti és szociális kérdéseket az adott államhatárok keretein belül kívánta megoldani.⁵⁹

A 2. világháború folyamán is kitapinthatóak voltak ezek a kívülről jövő hatások. London közép-európai és balkáni föderációs tervezetei, amelyek azzal fenyegettek, hogy a Szovjetunió teljesen kiszorul a Balkánról, érthetően szemben álltak Moszkva elképzeléseivel, különösen azt követően, hogy az angolszász hatalmak szicíliai partraszállása után nem volt kizárható balkáni megjelenésük sem. E veszély ellensúlyozására Moszkva a jugoszláv kommunistákat, elsősorban Titót használta fel, aki egy görög, albán, jugoszláv és bolgár részvétellel megalakítandó egyesített balkáni fővezérkar ötletével állt elő.⁶⁰ Nem sokkal később azonban már a szovjetek is úgy vélték, hogy elhibázott volt a jugoszláv kezdemé-

56 Uo. 110.

57 Kosta Nikolić: Komunistička partija Jugoslavije i albansko pitanje 1914–1944. In: Kosovo i Metohija u velikobalkanskim planovima 1878–2000. Urednik Nikola B. Popović Beograd, ISI, 2001. 91.

58 Vuk Vinaver: *Stav KPJ prema balkanskom sporazumu iz 1934. godine*. Istorijski časopis 1982–1983./2 559.

59 A JKP végrehajtott Bizottságának 1941. január 25-i ülésén foglalkozott a bolgár baloldali pártokkal való együttműködés gondolatával, az áprilisi háború eseményei azonban elsodorták ennek lehetőségét. A háború alatt a jobboldal, a csetnikek részéről is felmerült az együttműködés gondolata a bolgárokkal, a görögökkel, románokkal és az albánokkal egy németellenes balkáni koalíció létrehozásáról. Slavoljub Cvetković: *Pokušaji stvaranja Balkanske federacije 1944-1948*. In: *Balkan posla drugog svetskog rata*. Urednik Petar Kačavenda, Beograd, ISI, 1996. 46–47.

60 A megállapodást, amely 1943. augusztus 10-re irányozta elő a Balkáni Vezérkar létrehozását, még július 12-én írta alá a görög, az albán és a jugoszláv fél. A tervezettől eltérően azonban végül, görög ellenkezés miatt, nem vették be a bolgárokat.

nyezés. Kiderült, hogy a nyugati szövetségesek nem fognak partra szállni a Balkánon, elhárult tehát annak a veszélye, hogy sérülhetnek a Szovjetunió balkáni érdekei. Elérhető közelségbe került viszont Moszkva kétéves kívánságának teljesülése: a nyugati front megnyitása. Nem volt tehát tanácsos összerúgni a port a nyugati szövetségesekkel.⁶¹ Ennek ellenére Moszkva szükségét érezte jelezni, hogy a Közép-Európát, Délkelet-Európát és a Balkánt érintő konföderációs és föderációs tervezetek nincsenek ínyére, amit a szövetségesek októberi moszkvai konferenciáját követően az *Izvesztija* oldalain is félreérthetetlenül az érintettek tudomására hozott.⁶²

Noha az antifasiszta koalíción belüli helyzetre való tekintettel Tito végül is elvetette a Balkán-föderációnak a Balkán Vezérkarból való kibontakoztatását, az összefogás gondolatát más formában továbbra is fenntartotta. Nagyjából az ötlet elvetésével egyidejűleg felszólította az albánokat, hogy csatlakozzanak az AVNOJ (Jugoszláv Népfelzabádító Antifasiszta Tanács) II. ülésén. november 29-én megalakított mini balkán föderációhoz, a föderatív alapon újjászerveződő Jugoszláviához.⁶³

A nemzetközi helyzet azonban 1944 ősziéig még erre sem volt érett, egészen 1944 ősziéig, és ezt Titónak is tudomásul kellett vennie.⁶⁴ Ekkor a nyugati szövetségesek nem voltak jelen a Balkánon, ellentétben a szovjetekkel, akik Görögország és Albánia kivételével az egész félszigeten komoly erővel képviseltették magukat. A körülmények tehát igen kedvezőek voltak a balkán föderációs elképzelések újjáélesztéséhez, elsősorban a délszláv föderáció létrehozását célzó terveknek Jugoszlávia és Bulgária között. 1944 ősztől szinte hetente születtek tervezetek a jugoszláv–bolgár föderációra, ezekből azonban nem lett semmi. Moszkva brit és amerikai tiltakozásra 1945 januárjában előbb felszólította a jugoszláv és a bolgár elvtársakat, hogy elégedjenek meg a politikai, gazdasági és katonai

61 Tito 1943. december 6-án balkáni megbízottjához, a balkáni fővezérkar létrehozásával eredetileg megbízott Svetozar Vukmanović Tempóhoz küldött levelében részletesen megmagyarázta visszakozása okát. Utólag elhibáztaknak nevezte a Balkán Fővezérkar létrehozását, aminek az adott nemzetközi és balkáni helyzetben nem volt semmilyen létjogosultsága. Tito a nemzetközi tényezők érzékenységre hivatkozott, illetve arra, hogy mint nemzetközileg elismert állam vezetőinek figyelniük kell arra, hogy hivatalos nyilatkozataikban ne „lépjék túl” Jugoszlávia határait, ne hangoztassák sem a Balkán-föderációt, sem a Bulgáriával való egyesülés jelszavát. Figyelmeztette bizalmasát, hogy éberrel figyelje a nemzetközi helyzetet, és szigorúan tartva magát a hivatalos állásponthoz, tartózkodjon mindenféle „nagy és absztrakt kombinációktól”. Aligha lehet kétséges, hogy amikor ezeket az érveket megfogalmazta, akkor a teheráni konferencia Jugoszláviát, és a partizánokat érintő határozataira és döntéseire gondolt. Dokumenti o spolnoj politici SFRJ 1941–1945. II. 28–30.

62 Az *Izvestija* november 18-i számában megjelent, a szovjet álláspontot tükröző cikkel a brit sajtó részletesen foglalkozott. Lásd többek között a *Statesman and Nation* és a *The Economist* ekkori írásait. Arhiv Jugoslavije (Belgrád — AJ), 341/1943-I. Pov. Br. 1065

63 Branko Petranović: *Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekat balkanske federacije 1945–1948*. In: Srbi i albanci u 20. veku. Ured. Andrej Mitrović. Beograd, SANU – Odeljenje istorijskih nauka, 1991. 316.

64 Ennek a felismerésről tanúskodik 1944. április 14-i keltezésű levele, amelyben ezúttal Josip Smolaka horvát politikus figyelmeztette arra, hogy — noha valóban erre töreksenek — a föderáció emlegetésekor még nem szabad arról beszélniük, hogy azt szeretnék, ha a bolgárok és más balkáni államok részvételével kívánják megalkotni a föderációt. A Szövetségesek ugyanis azt hihetnék, hogy az új tömböt a Szovjetunió befolyása alatt kívánják létrehozni. Tito arra kérte tehát Smolakát, hogy bármennyire faggatják is újságírók és más személyek, válaszaiban kizárólag jugoszláv kérdésekkel foglalkozzon, és csak az Isztriát, Karintiát és a szlovén tengerpartot illető elképzeléseikről beszéljen nyíltan. Dokumenti o spolnoj politici SFRJ 1941–1945. II. 91–92.

szövetséggel és testvéri együttműködéssel, majd februárban már arra utasította Belgrádot és Szófiát, hogy álljanak el bármilyen szövetségi szerződés aláírásától.⁶⁵

A nyugati szövetségesek vétója és a moszkvai tiltás következtében háttérbe szorult a balkáni föderáció ügye. Ez nem jelentette, hogy Belgrád teljesen felhagyott balkáni ambíciói megvalósításával, hiszen Tito — bár kénytelen volt lemondani a Bulgáriával való szorosabb együttműködésről —, máris talált olyan partnert, amellyel megvalósíthatta ambiciózus terveit: Albániát.⁶⁶

*

A londoni emigráns kormány és a JKP elképzelései között nem csak a területi igények kiterjedését, hanem azok formába öntésének idejét tekintve is párhuzam fedezhető fel. Kezdetben ezek az tervek egymástól teljesen külön, bár vélhetően egymás álláspontjának a ismeretében formálódtak. Utóbb azonban a nagyhatalmak nyomásának köszönhetően egyeztetésre került sor a két fél között, hogy végül területi követeléseik teljesen eggyé olvadjanak össze.⁶⁷ E tekintetben a JKP — illegitim voltának köszönhetően — előnyösebb helyzetben volt, mint az emigráns kormány, amelynek figyelemmel kellett lennie szövetségeseire, és viselnie kellett esetleges elhamarkodott lépéseinek diplomácia következményeit. Miután a jugoszláv kommunisták nem bírtak nemzetközi elismeréssel, nem állhattak rendelkezésükre azok a diplomácia eszközök, amelyeknek az emigráns királyi kormány birtokában volt. Nem fordulhattak hivatalos memorandumokkal a nagyhatalmakhoz, helyette „partizán módon” határozatokkal, kiáltványokkal dolgoztak és hozták a nagyhatalmak és Jugoszlávia nemzetei tudomására területi követeléseiket és külpolitikai céljaikat.

A sort a Szlovén Felszabadító Front Központi Bizottsága 1942. december 1-jei keltezésű kiáltványa nyitotta, amely főbb pontjaiban körvonalazta a majdani Szlovénia kiterjedését. A napokkal korábban megalakult, kormányfunkciót betölteni kívánó AVNOJ-hoz intézett kiáltványban deklarálta, hogy az új Jugoszláviában az egyesült és felszabadult Szlovénia Trieszttől Špiljáig és a Kulpa folyótól Klagenfurtig fog terjedni.⁶⁸ 1943. június végén Tito az isztriai és tenger melléki horvát és szlovén partizánegységeknek mintegy beigérete e terüle-

65 Živko Avramovski: *Devet projekata ugovora Jugoslovensko-bugarskom savezu i federaciji (1944–1947)*. Istorija 20. veka 1983. 2. sz. 96. A nyugati szövetségesek 1945 elején vétót emeltek a bolgár–jugoszláv föderáció létrehozása ellen. A hivatalos magyarázat az volt, hogy Bulgária ellenséges, hadban álló állam, amely Jugoszláviával való föderáció révén kibújhatna a felelősségre vonás alól. Valójában azonban mástól, Görögországtól tartottak, amit mindenképpen meg akartak akadályozni.

66 Albánia ekkoriban amolyan senki földjének számított. Kimaradt a nagyhatalmak osztozkodásából is, így Jugoszlávia nyugodtan kiélhette ambícióit.

67 Fontos megjegyezni, hogy a két félre nehezedő nagyhatalmi nyomás nem a területi követelések egyeztetését célozta — ez szinte teljesen mellékes volt —, hanem azt, hogy a JKP (AVNOJ) és az emigráns királyi kormány között együttműködés jöjjön létre.

68 A nyilatkozat hangoztatta, hogy Szlovénia ezúttal nem úgy fog csatlakozni Jugoszláviához, mint 1918-ban — érdemek és jogok nélkül —, amikor mások döntöttek sorsáról. A szlovén nép most áldozataival és harcával olyan mértékben járul hozzá a felszabaduláshoz, mint kevés más kis európai nemzet. Dokumenti o spoljnjoj politici SFRJ 1941–1945. I. 247.

tek csatlakozását Jugoszláviához.⁶⁹ Ezt követően, Olaszország kapitulációját kihasználva, partizán egységek vonultak be a tenger melléki és isztriai területekre, ahol megalakították az új hatalom helyi szerveit, majd a Szlovén Felszabadító Front Központi Bizottsága 1943. szeptember 16-án határozatot hozott a szlovén tengerpart csatlakozásáról a szabad és demokratikus Szlovéniához az ugyancsak szabad és demokratikus Jugoszláviában.⁷⁰ Három nappal később a Horvát Népfelszabadító Bizottság hozott analóg határozatot Isztria, Rijeka, Zadar és a megszállt horvát területek anyaországához — és rajta keresztül Jugoszláviához — való csatlakozásáról.⁷¹ E határozatokat emelte „törvényerőre” a kormány és parlament szerepét egyszerre felvállaló AVNOJ elnökségének határozata 1943. november 30-án Jajcában, amellyel Jugoszláviához csatolta a szlovén tengerpartot, az úgynevezett beneški Szlovéniát (Benečija), Isztriát, az elcsatolt horvát területeket és a horvát adriai szigeteket.⁷²

Amennyiben az AVNOJ említett határozata nem jelezte volna elég egyértelműen, mik a JKP külpolitikai céljai, az a JNB külügyeinek irányításával megbízott Josip Smodlakának a Slobodna Dalmacija részére adott nyilatkozatából is tájékozódhatott.⁷³ Smodlaka 1943. december 5-én a háború után leggyakrabban hangoztatott politikai szlogent idézte, amikor az új Jugoszlávia külpolitikai céljairól nyilatkozott: Jugoszlávia nem kér semmit, ami a másé, de nem fogja engedni, hogy bármely nemzetrésze is idegen uralom alá kerüljön. Külpolitikájának célja biztosítani a nemzet számára a politikai szabadságot, a szociális igazságosságot és az általános jólétet az új, jobb és föderatív alapon szerveződő Jugoszláviában.⁷⁴

Ehhez hasonlóan nyilatkozott fél évvel később az emigráns kormány is, amikor 1944. augusztus 8-i deklarációjában, egy évvel azután, hogy átadta a területi igényeiről készült tájékoztató jegyzékét a szövetséges nagyhatalmaknak. A deklaráció leszögezte, hogy Jugoszlávia — a kitűzött háborús célokkal összhangban — igyekezni fog mindazon területeket magához csatolni, amelyeken népei élnek, és amelyek mindeddig nem képezték az ország részét.⁷⁵ E határozat már az egyeztetés eredményeit tükrözte. A két tábor külpolitikai elképzeléseinek összefoglalására a JNB és a királyi kormány 1944. augusztus 19-én Vis szigetén tartott együttes ülésén került sor, ahol a külpolitika és a határok tekintetében is hasonló álláspontot képviseltek.⁷⁶ Egyetértettek egyebek között abban, hogy bár pillanatnyilag nem határozhatják meg pontosan, milyen határookra tartanak igényt,

69 „Jól tudjuk, hogy vágnak a horvátokkal, szerbekkel és szlovénekkal való egyesülésre a valóban szabad és demokratikus Jugoszláviában. Ez minden jugoszláv hazafi vágya.” Uo. 353.

70 Uo. 380.

71 Uo. 381.

72 Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941–1945. II. 24–25.

73 Josip Smodlaka dalmáciai horvát politikus, a Monarchia idején a Jugoszláv Klub tagjaként képviselő volt Bécsben, majd az 1920-as években Jugoszlávia berlini, majd madridi követe volt.

74 Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941–1945. II. 27.

75 Uo. 197–198.

76 Az emigráns kormány vezetője ekkor már brit nyomásra Ivan Šubašić, aki 1939–1941 között a horvát területek bánja volt. Šubašić a háborúban az USA-ba emigrált, 1944-től az emigráns kormány vezetője majd 1945. októberig a Jugoszláv Demokratikus Föderatív Köztársaság külügyminisztere volt.

semmiképp sem tehetnek olyan nyilatkozatot, amelyben lemondanak valamiről, azaz nem köthetik meg a kezüket.⁷⁷

*

Az 1944. november 1-én, Belgrádban megkötött úgynevezett második Tito–Šubašić egyezményben foglaltaknak megfelelően 1945 márciusában Tito vezetésével megalakult az új jugoszláv kormány, melynek alapvető külpolitikai céljai egybevágtak a fentiekkel. A háború alatt megfogalmazott célokhoz képest csekély volt az eltérés, s ez éppen Magyarország irányában mutatkozott. Jugoszlávia tulajdonképpen minden olyan területi követelésről lemondott Magyarország irányában, ami túllépett volna az első világháború után megvont határokon.⁷⁸ Egy rövid ideig azonban — bár hivatalos szinten nem vetették fel — a levegőben volt a Jugoszlávia javára történő határkiigazítás lehetősége. Brit levéltári dokumentumokból tájékozódhatunk arról, hogy a Vajdaságban tartózkodó brit összekötő tiszt, Fitzroy Maclean tábornok és a Vajdaságba bevonuló partizán erők parancsnoka, Kosta Nađ tábornok között folytatott beszélgetésben szóba kerültek az esetleges korrekciók a magyar–jugoszláv határon a jugoszlávok javára. Az egyébként vajdasági magyar származású Nađ nem említett konkrét területeket, csak annyit jegyzett meg, hogy a magyar–jugoszláv határ Baranyában nem megfelelő, és kijelentette, hogy ennek a kiigazításán túl Jugoszlávia nem fog területi követeléssel élni Magyarország irányában.⁷⁹

Nađ kijelentése feltehetően azzal volt összefüggésben, hogy Baranya felszabadításával egy időben jugoszláv partizánalakulatok érkeztek a térségbe, akik nemcsak felszabadítással, de aktív propagandatevékenységgel is foglalkoztak e területek Jugoszláviához kerülése érdekében.⁸⁰ A jugoszláv hadsereg alakulatainak a megjelenésével egy időben, a

77 Šubašić a királyi kormány részéről derülátón állt a kérdéshez. Úgy vélte, helyzetük általánosságban nézve igen kedvező: hadseregükre szövetségesként tekintenek a szövetséges hatalmak, és miután nagyon valószínű, hogy a békekonferencián ennek megfelelő határozatokat fognak hozni, nem jelent komoly feladatot az ország integritásának és 1918-as határainak védelme és megőrzése. A határok megváltoztatásának kérdése azonban már komoly feladat volt, különösen Isztria és Trieszt vonatkozásában, bár — mint azt Sreten Žujović megjegyezte — a helyzet itt sem teljesen kilátástalan, mert a szövetségesek elismerték katonaságukat és közigazgatásukat Isztriában, és a környező területeken, ami óriási lépés követelései elfogadtatása irányában. Dokumenti o spolnoj politici SFRJ 1941–1945. II. 249–250.

78 Branko Petranović tudni véli egy levélről — melynek forrását sajnos nem adja meg —, amit Tito küldött Fjodor Tolbuhin marsallnak. Ebben 50 ezer magyarországi délszlávról tett említést a határmenti övezetben, a bajai háromszögben, Pécsen és Aradon (sic!), és jelezte, hogy Jugoszlávia a történelmi jogra hivatkozva kérni fogja e területek Jugoszláviának ítéletét. Balkanska federacija. 116.

79 Fitzroy Maclean tábornok jelentése TNA, Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906–1966 (FO 371), 44040, R20605/20605/92. Bár az eredeti jelentésben nem szerepelt, egy későbbi táviratban, amely szintén a kérdéssel foglalkozik Maclean ugyanerre a beszélgetésre hivatkozva idézte Nađ-ot, aki remélte, hogy az az ügy békés tárgyalásos úton rendezhető Magyarországgal.

80 Egyéb okok mellett emiatt is bizalmatlanság övezte az 1945 tavaszán Pécsre érkező Linder Bélát, akit a város vezetése, Boros István főispánnal az élen azzal gyanúsított, hogy Baranya Jugoszláviához kerüléséhez kívánja előkészíteni a terepet. L. Linder Béla feljegyzése Politikatörténelmi Intézet Levéltára (PIL), 876. f., 4. ö. e. A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg 3. hadseregének politikai biztosa 1945. január 5-i jelentésében a lakosság és a jugoszláv hadsereg közötti jó viszonyról számolt be a JKP Központi Bizottságának, amiben meglátása szerint az igen élénk magyar nyelvű propagandájuk is szerepet játszott. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*. Tom IX. Knj. 8. Urednik Miloš Krstić Beograd, Vojnoistorijski Institut, 1969. 77.

magyarországi délszlávok szervezkedése is megkezdődött. A jugoszláv Népvédelmi Osztály (OZNA) szervei, a jugoszláv csapatok parancsnokságának tagjai, illetve azok a magyarországi délszlávok, akik a jugoszláv partizánok között harcoltak, majd visszatértek Magyarországra, az egyes településeken népfelszabadító bizottságokat alakítottak és őrseget szerveztek.⁸¹ Egy 1945-ben készült részletes jugoszláv jelentés beszámolója szerint, mindenütt jugoszláv zászlók lengtek, az emberek partizánsapkát (titovka) hordtak, és a nép szentül hitte, hogy a határ menti területek Jugoszláviához kerülnek.⁸² A Tanjug hivatalos jugoszláv hírügynökség 1944. december 11-i közleményében arról tudósított, hogy a magyar és a román határ menti szerblakta településekről — többek között Bajáról — küldöttségek érkeztek Belgrádba, kérve a területek Jugoszláviához csatolását. E híreket azonban nem közölte a jugoszláv sajtó,⁸³ mint ahogy nem foglalkoztak az 1945 elején megjelenő délszláv küldöttségekkel sem.⁸⁴ Mindez hihetővé teszi azt a feltevést, hogy a jugoszlávokat valójában a szovjetek intették le. Mégpedig vélhetően azért, mert már ekkor számítottak rá, hogy Magyarország is az ő érdekszférájuk lesz, és nem akarták „alattvalóikat” egymás ellen ingerelni ilyen apróságokkal.⁸⁵

A világháború után Jugoszlávia sajátos külpolitikai helyzetben volt. Akárcsak a Szovjetuniónál, a jugoszláv kommunistáknál is megfigyelhető volt a korábbi korszakok külpolitikai tendenciájának továbbélése. Amint Moszkva, Szentpétervár örökébe lépve, rövid szünetet követően folytatta a cári birodalmi külpolitikát, úgy a jugoszláv kommunisták is előbb felhagytak a Jugoszláv Királyság felbomlásztására irányuló törekvésekkel — igaz, ezt szovjet utasításra tették —, majd, hatalmi pozícióba kerülvén, a két világháború közötti

81 Arhiv Jugoslavije (AJ), 507–IX. 75/III–1. 92.

82 Uo.

83 Maclean jelentése (1944. december 13.). TNA, FO 371/44402, R20925/20925/92.

84 1945 januárjában érkezett meg a Baja környéki sokácok és bunyevácok küldöttsége Antun Karagić garai népi író és gazdaparaszti vezetésével Titóhoz, és kérte, hogy a területek kerüljenek Jugoszláviához. A küldöttség Belgrádba érkezéséről ld. Radoslav Pavlović: *O nepoznatom „odboru Baranjaca i Baranjskih optanata” i neuspelim pokušajima da Baranja ostane u sastavu Vojvodine 1945. godine*. In: Sentandrejski Zbornik. Tom 2. Ured. Dejan Medaković. Beograd, SANU, 1992. 224.

85 Ennek ellentmond az az 1945. január 9-én készült szovjet feljegyzés, amely a jugoszláv delegáció vezetője, Andrija Hebrang és Sztálin között folytatott beszélgetésről készült. A feljegyzés szerint Hebrang úgy vélte, hogy Pécsét a környező bányákkal és a bajai háromszöget (Baját és környékét) a történelmi hagyomány, az etnikai érvek és a gazdasági megfontolások alapján Jugoszláviához kell csatolni, s kilátásba helyezte e területek katonai megszállását. Sztálin reakciója erre a feljegyzés szerint az volt, hogy a jugoszlávok ne sokat keslekedjenek: „a jugoszlávoknak, akik az említett vidékeken élnek maguknak kell felvetni a Jugoszláviához való csatlakozás kérdését, döntést hozni, lármát csapni. A csatlakozásért körömszakadtáig küzdeni kell.” Íratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez 1944. október – 1948. június. Dokumentumok. Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2005. 89–90. E tanulmány elkészítéséhez használt jugoszláv iratpublikációban ugyancsak szerepel az erről a beszélgetésről készült feljegyzés. Odnosi Jugoslavije i Rusije (SSSR) 1941–1945. Dokumenti i materijali. Ured. Branko Petranović. Beograd, Savezno ministarstvo za inostrane poslove i Vojnoistorijski institut – Ministarstvo inostranih poslova Ruske Federacije, 1996. 652–659. Ebből azonban hiányoznak a Magyarországgal szembeni jugoszláv területi követeléseket tartalmazó részek. A magyar és a jugoszláv iratpublikációban szereplő Hebrang–Sztálin beszélgetésről készített feljegyzés levéltári jelzetei nem azonosak. A tartalmi eltérés mellett, a két közölt dokumentum terjedelmében is jelentősen különbözik. A magyar mindössze két oldal, miközben a jugoszláv majdnem nyolc oldal. A jugoszláv kötetben szereplő feljegyzésben Magyarország csak a jóvátétel kapcsán került megemlítésre, valamint a jugoszláviai szénhiány enyhítésében Magyarországtól remélt szénzállítmányok kapcsán. A rendelkezéseimre álló dokumentumok alapján, a jugoszláv külügyminisztérium levéltári egységeinek további kutatása nélkül ezt kérdést nem lehet megnyugtató módon lezárni.

belgrádi vezetésnek a balkáni vezető szerep megszerzését célzó politikáját tették magukévá. Ennek a politikának egyik igen fontos szegmense volt a nemzeti egyesítés. A legnyilvánvalóbb a szlovén nemzet területeinek megszerzése volt. Egy másik délszláv nemzet, a macedónok egyesítése azonban még ugyancsak váratott magára. A jugoszláv külpolitikai törekvések ennél fogva két fő szálon futottak. Belgrádnak két fronton kellett érdekeit érvényesítenie: délen a Balkánon, északnyugaton pedig Olaszországgal és Ausztriával szemben — a nyugati szövetségesek szándékai ellenében. Miközben északnyugaton komoly hatalmi érdekeket sértettek Jugoszláviának a nemzetegyesítés jelszavával alátámasztott közvetlen területszerző törekvései, és a mérsékelt szovjet támogatás miatt csak kevés kilátás nyílt a teljes sikerre, addig délen a balkáni nemzetek összefogásának koncepciója jegyében Jugoszlávia gyakorlatilag szabad kezet kapott céljai megvalósításához, politikai befolyásának kiterjesztéséhez. E törekvés megvalósítását szolgálta a balkán föderáció, amelynek előzményeiről már esett szó.⁸⁶

A Szovjetunió eleinte támogatta a jugoszlávok északnyugati irányú területi követeléseit, beleértve Trieszt városát is. Utóbb azonban letett arról, hogy Trieszt kérdésében teljes mellszélességgel kiálljon a jugoszlávok mellett. Ebben egyrészt közrejátszott a britek eltökéltsége, hogy Trieszt nem kerülhet Titóék kezére, mert úgy látták, hogy ily módon közvetve a Szovjetunió kezébe kerülne. Másrészt a százalékos alku valóra váltásának lehetőségét ekkor még nem tekintették teljesen elveszettnek, és Trieszten keresztül Anglia a csehszlovák és a magyar tengeri kijáratot kívánta biztosítani. Ha ez a kikötő jugoszláv kézbe kerül, vélekedhettek Londonban, akkor Közép-Európa teljesen ki lesz szolgáltatva a Szovjetunióknak.⁸⁷ Moszkva azért sem kívánt komoly konfrontációt vállalni a nyugati hatalmakkal, illetve Olaszországgal, mert tekintettel kívánt lenni az Olasz Kommunista Pártra is, amelynek Trieszt elvesztése, s így az olasz nemzeti érdekek csorbulása, komoly népszerűség-csökkenést okozhatott volna.

Moszkva Ausztria irányában sem támogatta teljes eltökéltséggel Jugoszlávia követeléseit, bár kezdetben jogosnak ismerte el a jugoszláv igényeket. Kész volt engedélyezni a jugoszláv csapatok bevonulását Ausztriának azon részeibe, amelyeket a Szovjetunió

86 Érdemes megjegyezni, hogy a Trieszt megszerzéséért folytatott küzdelem kezdetén Jugoszlávia felvetette a föderáció lehetőségét is. E gondolat jegyében Edvard Kardelj, a jugoszláv béke delegáció vezetője a Külügyminiszterek Tanácsa előtt 1945. szeptember 18-án tett felszólalásában felajánlotta, hogy Trieszt legyen önálló szövetségi egység Jugoszláviában. *Dokumenti o spolnoj politici Socialističke Federativne Republike Jugoslavije 1945*. Prired. Đorđe Vasilijević, Beograd, Jugoslovenski pregled, 1984. 251.

87 A jugoszláv kommunista kormány minimális változtatásokkal vette át az emigráns kormány érvrendszerét Trieszt követelése ügyében, némileg továbbfejlesztve azt. Kardelj Párizsban tartott sajtótájékoztatóján 1946. június 27-én a háború ideje alatt népszerű, ám ekkorra már idejétmúlttá vált közép-európai konföderációs és föderációs elképzelésekhez igazította érvelését. Hangsúlyozta Trieszt gazdasági jelentőségét az egész közép-európai térség (Csehszlovákia, Magyarország, Lengyelország, Ausztria, Ukrajna és Románia) számára, amelyet azonban a város csak akkor képes sikeresen betölteni, ha Jugoszláviához kerül, melytől elszakítva teljes hanyatlás lenne osztályrésze. Talán nem véletlen, hogy a csehszlovák kormány memorandumaiban ugyanezt hangsúlyozta ezekben a napokban. *Dokumenti o spolnoj politici Socialističke Federativne Republike Jugoslavije 1946*. Knj. I–II. Prired. Đorđe Vasilijević, Beograd, Jugoslovenski pregled, 1985. I. köt. 183–190. Ugyanezen a sajtótájékoztatóon Kardelj klasszikus formulákat is felvonultatott: a délszlávok voltak azok, akik egyik oldalon évszázadokon keresztül testükkel fogták a törökök előretörését Európába, míg nyugaton úgyszintén saját testükkel tartóztatták fel a német „Drang nach Osten”-t, amihez később társult az olaszok hódító előretörése a Balkánra és a Földközi-tengerre. Uo.

csapatai szállnak majd meg, feltéve, hogy a jugoszláv erőket szovjet parancsnokság alá helyezik.⁸⁸ Utóbb azonban — mint Edvard Kardelj, a jugoszláv békedelegáció vezetője találoán megjegyezte — a Szovjetunió számára a jugoszláv követelések „viszonylag mellékes kérdések voltak globális stratégiájában”.⁸⁹

*

Magyarország és a magyarok irányában a jugoszlávok politikája több kisebb-nagyobb vargabetűt írt le a háború utolsó éve és a békeszerződés aláírása közötti bő 2 év alatt. Az 1944 ősze és 1945 tavasza között eltelt fél év során a jugoszláviai magyarok ellen elkövetett vérengzések jelentették a mélypontot. Ezek azonban nem jártak következményekkel a két, merőben eltérő helyzetben lévő állam hivatalos kapcsolataiban.⁹⁰ Az indulatok elültét követően a demokratikus és föderatív Jugoszlávia új nemzetiségi politikát hirdetett, egyben békejobbot nyújtott északi szomszédjának. Ez azonban nem jelentette, hogy Jugoszláviában ne lettek volna különböző tervek arról, hogyan szabaduljanak meg a modern időkben minden állam számára csak terhet, ballasztot jelentő nemzetiségektől, akár kitelepítés, akár lakosságcsere útján.⁹¹ Miközben a kitelepítés gondolatát nagyon hamar

88 Odnosi Jugoslavije i Rusije. 732–733. A jugoszláv kormány 1945. április 2-án a szövetségesekhez benyújtott memorandumában jelezte, hogy kész részt vállalni a megszálló és közigazgatási feladatokban, és ellátni e feladatokat a szövetségesek nevében bizonyos ausztriai régiókban. Felkérte a szövetségeseket, hogy kezdjenek tárgyalásokat erről, és a megszállási zónák kijelöléséről. Azt javasolta, hogy az általa megszállt zóna az Olaszország és Magyarország közötti területen legyen, a régi jugoszláv-osztrák határtól északabbra, foglalja magában Karintiát, ahol jelentős délszláv lakosság él. Dokumentó o spolnoj politici SFRJ 1945. 23–24. Az igényelt megszállási terület szinte a teljes, a Dráva és a Mura, illetve a Rába határolta osztrák területre kiterjedt volna, amelyet — a memorandum szerint — valaha teljes egészében szlávok népesítettek be, és amelyek legdélebbi részein még mindig délszlávok laknak. Erre a jegyzékre azonban egyedül a Szovjetuniótól kapott pozitív választ. Nagy-Britannia kormánya majd két hónappal később Belgrádba továbbított jegyzékében arról tájékoztatta a jugoszlávokat, hogy Ausztria brit, francia amerikai és szovjet megszállási övezetre lesz felosztva, és az általa igényelt területen brit csapatok fognak állomásozni. Egyúttal felhívta Belgrádot, hogy haladéktalanul vonja vissza csapatait az osztrák területekről. Dokumentó o spolnoj politici SFRJ 1945. 49.

89 Kardelj e kijelentését idézi Branko Petranović: *Istorija Jugoslavije 1918–1978*. Beograd, Nolit, 1980. 458.

90 Meglepő, de legalábbis figyelemre méltó az a tény, hogy a vajdasági partizánok által elkövetett vérengzésekről az egyébként a térségben tartózkodó brit hírszerző és összekötő tisztek sem tudtak semmit – vagy nem akartak tudni semmit. Jelentéseikben végig kiemelik a magyarokkal szembeni fair partizán magatartást. A megtorlások csúcspontjában 1944. november 14-én készített jelentésben is Nađ közlésére hivatkozva 250, bírósági eljárásban bűnösnek talált és halálra ítélt magyar kivégzéséről tudósították Londont. L. Philip Broad összekötő tiszt jelentése (Bari, 1945. január vége). TNA, FO 371/44343, R19172/2091/92. A jelentésben is mindössze arról tesznek említést, hogy Csúrogon összegyűjtötték a magyarokat, de nem azért, mert magyarok, hanem mert azzal vádolják őket, hogy részt vettek a zsbalyai szerbek elleni megtorlásban 1942 januárjában. Foreign Office Weekly Political Intelligence Summaries, January–June 1945. Nos 274–299. Millwood (N. Y.), Kraus International Publications, 1983. Amikor aztán Foreign Office afelől kívánt tájékozódni, hogy ezeket az összegyűjtött magyarokat hová deportálták, Magyarországra vagy az országon belülre, Maclean tábornok csak valószínűsítette, hogy Magyarországra szállították őket, és nem mutatott sok hajlandóságot utánajárni a dolognak Titónál. „Valószínűnek tűnik, hogy Magyarországra deportálták őket. Erről csak úgy lehetne megbizonyosodni, ha keresztkérdéseket tennék fel Titónak az üggyel kapcsolatban, amit e pillanatban nem szívesen (ismétlem: nem szívesen) tennék.” Maclean távirata (1945. február 4.). TNA, FO 371/48924, R2538/1988/92.

91 A kitelepítési terv kidolgozója Vasa Čubrilović, a későbbi földművelődési miniszter volt. A másik jelentős elképzelés kidolgozója, Sreten Vukosavljević telepítési biztos nevéhez fűződik. Mindkét tervvel részletesen foglalkozik: A Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, Napvilág, 2004. 350–353.

elvetették, a lakosságcsereére vonatkozó elképzelések időről-időre, mondhatni ciklikusan visszatértek.⁹²

Jugoszlávia második világháború utáni politikája Magyarországgal szemben sok vonatkozásban hasonló volt ahhoz, amit az első világháborút követő években folytatott. Akárcsak akkor, most is egyetlen dologban számítottak Magyarország támogatására, mégpedig az Olaszországgal szembeni jugoszláv követelések ügyében. Míg azonban 1919–1920-ban Rijeka, most Trieszt volt fontos a számukra. 1945. szeptember 17-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SzEB) jugoszláv missziójának vezetője, Obrad Cicmil ezredes érdeklődött a magyar külügyminiszternél, milyen álláspontot kíván Magyarország elfoglalni az Olaszországgal szembeni jugoszláv követelések ügyében.⁹³ Egyúttal jelezte, hogy országa kész megadni a kikötők használata és a tranzitforgalom tekintetében a legnagyobb kedvezményt, s „Magyarországot a béketárgyalásoknál és a béke előkészítésében, de azon kívül is minden olyan kérdésben hajlandó támogatni, amely Jugoszlávia érdekeivel nem ellenkezik.”⁹⁴ Trieszttől eltekintve mindazonáltal Belgrád szemében továbbra is csekély jelentősége volt Magyarországnak. Ami igazán fontos volt számára, hogy északon olyan szomszédal érintkezzen, amely lehetővé teszi balkáni hatalmi törekvéseit.⁹⁵

Magyarország részéről a háború után különös jelentőséget tulajdonítottak a jugoszlávok jóindulatának. A Trieszt kérdésében kért támogatást szívesen megadták, mert a kormány tagjai pártállástól függetlenül úgy vélekedtek, hogy cserében biztosan számíthatnak a jugoszlávok támogatására a Csehszlovákiával, illetve Romániával való kapcsolataik rendezésében. Emellett a jugoszlávok Triesztre formált igényei néprajzi alapokon nyugodtak, amit a kormány egyes tagjai, így Vörös János honvédelmi miniszter magyar szempontból fontosnak tekintettek, mert erősíthették a magyar törekvések elvi alapjait is.⁹⁶

Tito 1946. február 1-én, a Jugoszlávia külpolitikájáról tartott parlamenti expozéjában Magyarországról is beszélt. Jugoszlávia — mondta — már eddig is komoly jeleit adta annak a szándékának, hogy Magyarországgal jó viszonyban kíván élni. Először békejobbot nyújtott neki, majd nagylelkűen szemet hunyt a múlt felett, éppen a jövőbeli békés jószomszédi viszony érdekében. Hiszi, hogy a magyar kormány nem osztja azoknak a revizionista és reakciós köröknek a véleményét, amelyek a leginkább felelőssé tehetőek a

92 Először Vladimir Velebit külügyminiszter-helyettes tett említést egy Prágában adott nyilatkozatában — elszólásként — 300 ezer jugoszláviai magyar feleannyi magyarországi délszlávra történő kicserélésének lehetőségéről, amiről a csehszlovák–magyar lakosságcsere eredményétől függően döntenek. *Impériumváltások, revízió, kisebbség.* 353. 1946 augusztusában azonban hivatalosan is megkeresték a magyar hivatalos szerveket egy maximum 40 ezer főt érintő, kölcsönösségen és önkéntességen alapuló lakosságcsere javaslatával.

93 A jugoszláv misszió kiküldésére azt követően került sor, hogy a Szovjetunió erre felhívta a jugoszlávokat. Dokumentum o spoljnoj politici SFRJ 1941–1945. II. 342–343.

94 Idézi: *Impériumváltások, revízió, kisebbség.* 334. Lásd még: Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. A–B. köt. Szerk., jegyz., bev. tan. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1997. B köt. 208–209.

95 Utóbb némiképp változott a kép, Titónál ugyanis 1947-től a Balkán föderációs elképzelések már tágabb közép-európai dimenzióban jelent meg.

96 Dálnoki Miklós Béla kormányának... B. 208.

megszállás idején Bácskában, a Muraközben és a Muravidéken elkövetett bűnökért, s amelyek némely nemzetközi reakciós csoportok ösztönzésére ismét imperialista követelésekkel jelentkeznek a szomszédos államok s különösképpen Jugoszlávia irányában. Nyilvánvaló, hogy ezek az emberek egyedül Magyarországnak ártanak, mert megingatják a szomszédos nemzetek bizalmát Magyarország iránt. Beszédének végkövetkeztetése az volt, hogy Jugoszlávia a maga részéről mindent megtett annak érdekében, hogy a magyar–jugoszláv kapcsolatok jó irányba fejlődhessenek, így ezek jövőbeli alakulása elsősorban Magyarországtól függ.⁹⁷

Miközben Tito expozejában csak célozgatott „bizonyos revizionista körökre”, a jugoszláv sajtó 1945. decemberétől kezdődően szabályos Magyarország-ellenes propagandát folytatott. A sort a JKP szócsöve, a *Borba* 1945. december 2-i száma nyitotta, amelyben a lap főszerkesztője, Dušan Blagojević a Független Kisgazdapártot támadta, amiért határrevíziót akar. A cikk írója szerint, Magyarország helyesebben tenné, ha revíziós ábrándok kergetése helyett az általa a szomszédainak okozott károk jóvátételére összpontosítana. Ez volt az első támadás Magyarország ellen a jugoszláv sajtóban, aminek jelentőségét hiba lett volna lebecsülni. A belgrádi brit követ, R. C. Skrine Stevenson elképzelhetőnek tartotta, hogy a bácskai magyaroknak szánt figyelmeztetésről van szó, akik az 1945. novemberi jugoszláv választásokon többnyire a Népfront ellen szavaztak. A cikk egyik bekezdése ugyanis jelentőségteljesen megjegyezte, hogy a revizionista jelenségek megerősítik Magyarország szomszédait abban, hogy biztonságuk megőrzéséhez nem elegendők az olyan lépések, amelyeket Csehszlovákia foganatosít a magyar kisebbség ellen.⁹⁸

A következő hetekben rendszeressé váltak a Magyarország elleni sajtótámadások.⁹⁹ 1945. december 27-én a Szerbiai Népfront szócsöve, a *Glas* arról számolt be, hogy a vajdasági magyar kisebbség tiltakozott a magyar kormánynak a szláv kisebbséggel szembeni politikája ellen, összehasonlítva azt a jugoszláv kormány felvilágosult kisebbségpolitikájával.¹⁰⁰ A *Glas* ortodox karácsonyt követő számában a magyarországi Szabad Nép karácsonyi számából átvette Révai József cikkét, amelyben Révai a magyar sovinizmust kárhóztatta, mint egyetlen akadályát a magyar és a jugoszláv nemzet közötti jó kapcsolatoknak.¹⁰¹ Majdnem egy időben ezzel, január 12-én a jugoszláv sajtóban komolyan

97 Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946. I. 31. Hasonló értelemben nyilatkozott két hónappal később a *Népszava* riportérének. Uo. 90.

98 Povampirenje Mađarskog revizionizma. *Borba* 1945. december 2. 5. A *Borba* december 5-i számában közölte Jovan Veselov, földreform- és telepítésügyi miniszter Szabadkán tartott beszédét, amelyben a nemzetiségek, főleg a magyarok és kisebb mértékben a bánáti románok megbízhatatlanságáról, Népfront-ellenes magatartásáról szövegezt, és kiemelte: Jugoszlávia nem engedheti semmiféle ötödik hadoszlop, irredentizmus és revizionizmus létezését. Stevenson jelentése (1945. december 5.). TNA, FO 371/48924, R20609/1988/92.

99 A *Borba* két héttel később, december 18-án hangzatos című cikket közölt a szláv nemzetiségűekre gyakorolt nyomásról — Magyarország terror nemzetünk tagjai ellen —, aminek állítása szerint az volt a célja, hogy megakadályozza a szláv nemzetiségűek anyanyelvi oktatását.

100 Stevenson jelentése (1945. december 28.). TNA, FO 371/48693, R21554/20533/92.

101 Révai azt is leszögezte cikkében, hogy Triest kérdésében teljesen azonosak Magyarország és Jugoszlávia érdekei. Stevenson jelentése (1946. január 9) TNA, FO 371/59524, R844/844/92. Ugyanez a cikk a *Politika* 1946. január 6–8-i számában is megjelent A Szabad Nép kiáll a magyar sovinizmus újjáéledése és a szomszédokkal való jó kapcsolatok megrontása ellen címmel.

és kimerítően foglalkoztak a magyar revizionizmus veszélyeivel. A Tanjug A nagy-magyar revizionisták folytatják c. tudósításával két és fél hasábos cikk foglalkozott. Végkövetkeztése az volt — s ez teljesen egybecsengett Tito idézett külügyi expozéjának megállapításával —, hogy Jugoszlávia Magyarország irányában mutatkozó jóindulata annak a függvényében alakul, hogy az milyen mértékben kész likvidálni a revizionista elemeket.¹⁰² 1946. január 17-én háromhasábos cikk jelent meg a Politika, a Borba és a Glas aznapi számában, amelyben az állítólagos magyarországi szlávellenes terrortól számoltak be.¹⁰³ Mindez érthetően felkeltette a brit külügyminisztérium érdeklődését a kérdés iránt. A Foreign Office arról érdeklődött budapesti képviselőjétől, van-e bármilyen jele annak, hogy Magyarország ebben az irányban határkiigazítást kíván, ami indokolhatná a jugoszlávok heves magyarelles kirohanásait.¹⁰⁴ A budapesti brit misszió vezetője, Alvary Frederick Gascoigne azonban semmi jelét nem látta annak, hogy Magyarországon bármilyen agitáció folya a határ e szakaszának a megváltoztatása érdekében.¹⁰⁵

Valószínűleg a magyarországi választási eredmények, és a kisgazdpart győzelme állt az egyszerűben meginduló és egyre nagyobb lendületű Magyarország-ellenes írások között. Hasonló véleményre jutott a Foreign Office egyik vezető diplomatája, John Colville is, aki úgy látta, a Magyarország elleni kirohanásokban a kommunistáknak a Kisgazdapárttal szembeni ellenszenvé jut kifejezésre. Nem tartotta kizártnak azt sem, hogy azok akár a jugoszláviai magyar kisebbség elleni lépések előjátékai is lehetnek.¹⁰⁶

A jugoszláv misszió kezdeményezésére — a folyamatos jugoszláv sajtótámadások kivédése és a jugoszlávok jóindulatának megnyerése céljából — a magyar kormány 1946 januárjában népszámlálást végzett a délszlávok lakta országrészen, hogy megállapítsák e nemzetiségek pontos lélekszámát.¹⁰⁷ Ezzel a kérdéssel a Politika is részletesen foglalkozott — aligha meglepően — elmarasztaló hangnemben. A lap idézte a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontja lapja, a Sloboda március 16-i cikket, amely bírálta az összeírás módját. Egyúttal idézte Nagy Ferenc március 19-i kijelentését is, amelyben a miniszterelnök elismerte, hogy gondok vannak az összeírással. A Politika arra a megállapításra jutott, hogy a népszámlálást nem készítették elő megfelelően, s a szláv lakosság nem kapott határozott garanciát arra vonatkozóan, hogy nem esik bántódása nemzeti hovatartozásának vállalása miatt, márpedig a németek folyamatban lévő kitelepítése elbátortalaníthatta a délszláv kisebbséget. Hangoztatta továbbá, hogy a szabad önmeghatározás nem lehetséges reakciós közigazgatás, reakciós papok és tanárok jelenlétében, s hogy a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontjával való teljes együttműködés nélkülözhetetlen lett volna az összeírás lebonyolításánál. Végezetül arra a megállapításra jutott, hogy a magyarok most is régi politikájukat folytatják, amikor a szlávokat kis csoportokra osztják és szerb, horvát,

102 Stevenson jelentése (1946. január 15.). TNA, FO 371/59524, R1178/844/92.

103 Steveson jelentése (1946. január 17.). TNA, FO 371/59524, R1422/844/92.

104 A Foreign Office távirata Belgrádba és Budapestre (1946. január 26.). TNA, FO 371/59524, R1178/844/92.

105 Gascoigne távirata (1946. január 28.). TNA, FO 371/59524, R1516/844/92.

106 Colville feljegyzése (1946. január 31.). Uo.

107 A budapesti brit misszió jelentése (1946. március 21.). TNA, FO 371/59524, R 5043/844/92.

bunyevac, sokác, szlovén, vend stb. identitást kínálnak fel, továbbá külön kezelik az anyanyelvet és a nemzetiséget, arra törekedve, hogy minél nagyobb számú magyar nyelvű szlávot mutassanak fel.¹⁰⁸

Az 1946-os esztendő első három hónapjának eseményei és jugoszláv megnyilvánulások alapján úgy tűnhetett, hogy Isztria és Karintia után Magyarország is felkerült a jugoszláv külpolitikai prioritások listájára. Erre a következtetésre jutott Stevenson belgrádi brit követ is, látván Aleš Bebler jugoszláv külügyminiszter-helyettes, a béke-előkészítést végző osztály vezetője szembetűnő érdeklődését a Magyarországgal kötendő békeszerződés iránt.¹⁰⁹ A brit külügyminisztériumban azt sem tartották elképzelhetetlennek, hogy a jugoszlávok valamilyen területi követeléssel állnak elő Magyarország irányában, újabb ürügyet szolgáltatva a szovjeteknek arra, hogy fokozzák a nyomást a magyar kormányra abban az esetben, ha az nem teljesíti elég készségesen a követeléseiket.¹¹⁰

Ez a gyanú további megerősítést nyert 1946 nyarán. A Foreign Office Dél-európai Főosztályának vezetője, William G. Hayter magas rangú jugoszláv kollégájával, Slobodan Nešićtyel beszélgetett 1946 júniusában. Hayter megjegyezte, hogy miközben a Londonba érkezett magyar delegáció minden szomszédjára panaszodik, és követelésekkel lép fel velük szemben, Jugoszláviát egyáltalán nem említik. Nešić válaszával teljesen meglepte Haytert. Kijelentette: biztosra veszi, hogy amennyiben Magyarország baráti és demokratikus állammá alakul át, lehetséges lesz a határkiigazítás Magyarország javára, úgy hogy 400 ezer jugoszláviai magyar visszatérhessen az anyaországhoz. Hayter nem tudta, mennyire vegye komolyan ezt a kijelentést és mekkora jelentőséget tulajdonítson neki, mindenesetre tájékoztatta a beszélgetésről belgrádi és budapesti követet.¹¹¹

William Mitchell Carse budapesti brit ügyvivő cseppet sem örült a megkeresésnek. Számos beszélgetése alkalmával, amelyet magyar politikusokkal folytatott, soha nem merült fel, hogy Magyarország a magyar–jugoszláv határ megváltoztatását szeretné, s a magyarok — írta válaszában — a jugoszláviai magyar kisebbséggel való bánásmódot mindig követendő modellként emlegették Csehszlovákia számára. Mindezt figyelembe véve, nem tartotta szerencsésnek ilyen irányú tapogatózást folytatni, mert még a legdiszkrétebb tájékozódás is azt a látszatot kelthetné, hogy London kész támogatni egy ilyen irányú felvetést.¹¹²

108 Nem sokkal később azonban megoldódni látszódott a kérdés. A budapesti jugoszláv misszió vezetője, Obrad Cicmil brit kollégájának elmondta, hogy teljesen elégedett a magyar hatóságoknak a délszláv kisebbség irányában tanúsított jóindulatával és azon szándékával, hogy megadjon minden lehetőséget anyanyelvükön történő iskolázatásukhoz. Uo.

109 Stevenson jelentése (1946. március 29.). TNA, FO 371/59524, R5795/844/92.

110 J. R. Williams, Foreign Office tisztviselő feljegyzése (1946. április 16.). Uo. Itt kell megjegyezni, hogy hasonlóan vélekedtek a magyarországi kommunista vezetők is. Rákosi Mátyás a magyarországi délszlávokat ért sérelmek kapcsán úgy nyilatkozott a jugoszláv követ előtt, hogy sürgősen rendezniük kell ezt a kérdést, mert ha ők nem rendezik, akkor majd Tito intézkedik. „Igen, ha mi nem teszünk semmit, akkor Tito területi követelésekkel fog előállni, teljesen jogosan.” Karlo Mrazović beszámolója Rákosival folytatott beszélgetéséről (1946. április 16.). AJ, 507–IX. 75/1–67. Rákosi ilyen irányú félelmeit a magyar pártküldöttség áprilisi belgrádi tartózkodása alkalmával Tito is megerősítette, amikor közölte Anatolij Josifovics Lavrentjev belgrádi szovjet nagykövettel, hogy a magyaroknak tudomására hozta: csak abban az esetben kerülhetek el azt, hogy a jugoszláv területi követelések a békekonferencia napirendi pontjai közé kerüljenek, ha ugyanolyan jogokat biztosítanak a szláv népeknek, mint amelyet Jugoszlávia adott a magyar nemzeti kisebbségnek. Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez. 206–208.

111 Hayter távirata Belgrádba (1946. június 22.). TNA, FO 371/59524, R9343/844/92.

112 Carse távirata (1946. június 26.). TNA, FO 371/59524, R10036/844/92.

A belgrádi brit követség tisztviselője, George L. Clutton olyan politikusnak írta le Nešićet, aki belgrádi irodájától távol hajlamos a túlzásokra és arra, hogy csalhatatlannak tüntesse fel magát számos kérdésben. Jelentőségét nem kell túlértékelni, mert „nem sok vizet zavar” a belgrádi külügyminisztériumban.¹¹³ Kijelentéseit ennél fogva leginkább annak lehet tulajdonítani, hogy Nešić csupán saját jelentőségét kívánta növelni általuk. E dehonesztáló megjegyzések ellenére a belgrádi brit követségen mégis úgy vélték, lehet abban valami, amit Nešić állít. Az általa közöltekből azt emelték ki, hogy Magyarországnak békés és demokratikus állammá kell válnia, amin kommunista vagy ahhoz hasonló berendezkedést kell érteni. Amennyiben Magyarország így tesz, akkor — vélte Stevenson belgrádi brit követ— a jugoszlávok készek megbocsátani és felejteni, mint ahogy Bulgária esetében tették. Magyarországnak azonban komoly bizonyítékot kell adnia a kommunista fordulatról, mielőtt szóba kerülhetne a számára kedvező határkiigazítás kérdése. Mindaz a kevés ugyanis, ami a jugoszláv sajtóban eddig Magyarországról megjelent, a magyar hatóságok délszlávokkal szembeni rossz bánásmódjáról szól. Ezzel szemben a jugoszláviai magyar kisebbség szinte kényeztetve van. Néhány gazdagabb magyart táborba zártak ugyan, de nem volt olyan jellegű általános internálás, mint volt a Volksdeutschokkal szemben — olvashatjuk a jelentésben. Jugoszláviának természetesen nem érdeke bonyolítani a kisebbségi kérdést, mégsem lehet teljesen kizárni annak a lehetőségét sem, hogy a jugoszlávok a magyar kisebbségüket használják eszközül arra, hogy segítsék a kommunista rendszer megszilárdulását Magyarországon.¹¹⁴

A sajtókampány 1946 tavaszára lecsendesedett, a cikkek ismét a közös sors és a baráti együttműködés lehetőségét hangoztatták. Erre Magyarországon különösen fogékonyak voltak. Budapest egyébként is példás magatartást mutatott, mind a támadások során megfogalmazott kisebbségi panaszok orvoslása, mind a jóvátételek fizetése terén.¹¹⁵

Ám barátság ide, barátság oda, Magyarország mégiscsak vesztes állam volt, s Jugoszlávia néhány értékeesebb barátjának komoly gondjai voltak Magyarországgal. Ilyen volt Csehszlovákia, amellyel 1946. május 9-én Belgrádban kötött barátsági, békés együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt Jugoszlávia. Az egyezmény második bekezdésében a felek vállalták: mindent megtesznek annak érdekében, hogy megakadályozzák Németország vagy bármely vele szövetkező avagy bármilyen módon társuló más állam támadását, illetve habozás nélkül katonai és más jellegű segítséget nyújtanak

113 George L. Clutton távirata (1946. július 18.). TNA, FO 371/59524, R11266/844/92.

114 Uo.

115 Magyarország — gyakorlatilag egyedüliként — már 1945-ben elkezdte fizetni Jugoszláviának a jóvátételt, amelynek pontos módjáról, értékéről és határidejéről csak 1946. május 11-én írták alá a megállapodást. 1945. október 24-i minisztertanácsi ülésen a minisztertanács jóváhagyta, hogy Jugoszláviának a részére teljesítendő jóvátételi szállítások terhére 25 millió aranypengő erejéig vetőmagot szállítsanak. Dálnoki Miklós Béla kormányának... B. 440. Ezt megelőzően pedig, 1945 júliusában döntöttek úgy, hogy a Szabadka város tulajdonát képező és a jugoszlávok által igényelt 1000 köbméter épületfaanyagot nyomós külpolitikai szempontokra való tekintettel a jóvátételi összegbe való beszámítás mellett Jugoszláviába szállíthatják. L. uo. 665. A fegyverszüneti egyezményben a Jugoszlávia és Csehszlovákia számára előírányzott 100 millió dolláros jóvátételi összeg 70–30%-os arányú felosztásáról a két állam képviselői 1945. november 22-én állapodtak meg. Dokumenti o spolnoj politici SFRJ 1946. I. 129.

egymásnak ilyen támadás esetén.¹¹⁶ Aligha lehet kétséges, hogy a „bármely más hatalmon” a magas szerződő felek Magyarországot értették.¹¹⁷

Jugoszlávia két háború közötti Közép-Európa-politikájához hasonlóan — és az emigráns kormány londoni tanácskozásain felmerült szempontoknak megfelelően — saját biztonsága szavatolása érdekében fokozottan tekintettel volt Csehszlovákia Magyarországgal (és Ausztriával) kapcsolatos érdekeire. Ez a szempont 1946 tavaszán, a csehszlovák–magyar lakosságcsere-tárgyalások megkezdésével került előtérbe. Amikor pedig a lakosságcsere lebonyolításával elégedetlen prágai kormány a nyár folyamán további magyar tömegek kiutasítását helyezte kilátásba, a jugoszláv békedelegáció augusztus 16-án minden előkészítés nélkül tárgyalásokat kezdeményezett a magyar küldöttséggel hasonló lakosságcsere-egyezmény tárgyában. Egy héttel később a jugoszláv delegáció előterjesztette általános nézeteit a megkötendő béke rendelkezéseiről. Ezeket Avdo Humo, a Magyar Politikai és Területi Bizottság egyik jugoszláv tagja tárta a bizottság elé 1946. augusztus 24-i felszólalásában. Humo beszédében a történelmi sérelmek, a régi Magyarország elnyomó nemzetiségpolitikája és a Horthy-korszak revíziós politikája emlegetése mellett a gazdasági kérdések orvoslására irányuló megjegyzések is szerepet kaptak.¹¹⁸ Kiemelte, hogy a hidrotechnikai rendszernek a határ által történő kettévágásából országa lakosságára nézve súlyos károk keletkeznek, s a Duna és mellékfolyói elárasztják a Vajdaság termékeny síkságait.¹¹⁹

Nem maradhatott ki a beszédből Magyarország hitszegése — az örök barátsági szerződés megsértése —, illetve a megszálló magyar hatóságoknak a délszlávok rovására elkövetett bűneinek lajstroma sem.¹²⁰ A háború előtti revizionista, sovinizta magyar propagandával megfertőzött jugoszláviai magyarok is asszisztáltak a megszálló katonai hatóságoknak, és részt vettek a bűntettekben — mondta Humo. Jugoszlávia azonban tisztában van azzal, hogy vannak Magyarországon demokratikus erők, amelyek szakítani kívánnak a sötét múlttal, s azért harcolnak, hogy a magyar nemzet jó kapcsolatban éljen szomszédaival. Ezért a jugoszláv delegációt nem a bosszúvágy vezérelte, amikor a békeszerződés tervezetéhez benyújtotta módosító javaslatát, hanem az, hogy elősegítse a baráti és jószomszédi kapcsolatok alakulását Magyarországgal, és segítse a magyar nemzetet a demokratikus rendszer kiépítésében. Jugoszlávia követeléseit minimálisak, összevetve azzal a hatalmas kárral, amit a magyar megszállás okozott, s amely tízszerese

116 Uo. 126–127.

117 A dolgok logikájából kiindulva ez még akkor is igaz, ha tudjuk, hogy ekkoriban minden, a kelet-európai államok közötti hasonló jellegű egyezmény tartalmazta ezt a formulát.

118 A Magyar Politikai és Területi Bizottság összesen 20 alkalommal ülésezett. Elnöke a jugoszláv Siniša Stanković, alelnöke az ausztrál Alfred Stirling, jelentésvője a csehszlovák Vladimir Clementis volt. Utóbbi azonban nem vállalta a megbízatást, helyét az ukrán Tucska professzor foglalta el. Vladimir Dedijer: *Pariška konferencija*. Zagreb, Ognjen Prica, 1948, 355. A békekonferencia idején a jugoszláv békedelegáció összesen 10 módosító indítványt tett a békeszerződés tervezetéhez. Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946. II. 299–300.

119 Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946. II. 299–300.

120 Felszólalásában Humo számadatokkal is igyekezett alátámasztani állításait: csak Bácskában 18 ezer délszláv halálos áldozatról és 104 ezer bántalmazott délszláv személyről tud, ami összesen 122 ezer főt érintett, a délszláv lakosság 43%-át, tehát — szólt az érvelés — minden második délszláv a magyar terror áldozata volt.

annak, amit a békeszerződés jóvátétel címén Jugoszláviának ítelt.¹²¹ Jugoszlávia nagy gesztust tesz Magyarországnak azzal, hogy követeléseit igen alacsonyan szabja meg — állította Humo —, amit az is bizonyít, hogy a Magyarországgal való baráti kapcsolatok kialakításának szándékától vezérelve nem is fogalmaztak meg területi követeléseket, noha bizonyos számú délszláv a magyar határ túlsó oldalán maradt. A lakosságcserét is az önkéntesség alapján képzelik el, annak dacára, hogy a háborúban a jugoszláviai magyarok jelentős része a délszláv lakosság irányában tanúsított ellenséges magatartásával durván megsértette nemzetük érdekeit. Humo reményét fejezte ki, hogy a magyar kormány tiszteletben tartja majd a békeszerződés rendelkezéseit, és biztosítani fogja a magyarországi délszlávok számára a szabadságot és egyenjogúságot, főleg miután Jugoszlávia megadta ugyanezeket a jogokat a területén élő magyaroknak, és biztosította számukra a jogot tényleges részvételükre a helyi közigazgatásban.¹²²

1946. szeptember 12-én a magyar és a jugoszláv delegáció között megszületett az elvi megállapodás a vízgazdálkodásról és az önkéntes alapon végrehajtandó lakosságcseréről, amely mindkét részről legfeljebb 40 ezer főre terjedhetett ki. Amennyiben az átköltözni kívánók száma az egyik vagy a másik oldalon nem éri el ezt a mértéket, az átköltözni kívánók számát egyetértésben állapítják meg úgy, hogy az mindig azonos maradjon. A lakosságcsere a megkötendő konvenció hatályba lépését követő egy év után kezdődhet, és három év alatt kell végrehajtani. A szerződő felek kinyilvánították, hogy a delegációvezetők közötti levélváltás eredményeként létrejött megállapodás a két ország és nemzeteik közötti barátságos kapcsolatokat hivatott erősíteni.¹²³

A felek tehát a lehető legeggyütteműködőbb módon rendezték ezt a kérdést.¹²⁴ Ennek ellenére másnap, szeptember 13-án a jugoszláv delegáció vezetője, Edvard Kardelj a Magyar Politikai és Területi Bizottság előtt keményen kiállt Csehszlovákia mellett, és teljes mértékben támogatta a csehszlovák delegáció arra irányuló kérését, hogy Magyarország a békeszerződésben vállaljon kötelezettséget a revizionista mozgalmak bármilyen megnyilvánulásának megakadályozására. Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy Kardelj beszéde nem csak a csehszlovák követelés megtámogatását célozta, de egyben a magyar békeküldöttség által benyújtott memorandumokra adott jugoszláv reakció is volt.

A csehszlovák javaslat támogatásában a jugoszlávokat — szólt az indoklás — a történelmi tapasztalat, illetve bizonyos magyar körök, sőt éppen a magyar kormány jelenlegi álláspontja vezérli. A benyújtott magyar memorandumok ugyanis aggodalmat keltenek Magyarországnak szomszédaiban. A dokumentumokon vörös fonálként húzódik végig a gondolat, hogy a magyar revizionizmus és fasizmus, amely végül is Magyarországot a hitleri

121 1945 januárjában jugoszláv küldöttség járt Moszkvában. A küldöttség vezetője, Andrija Hebrang 900 millió dollárra becsülte a Magyarország által okozott anyagi kárt. Odnosi Jugoslavije i Rusije. 653.

122 Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946. I. 301.

123 A Tanjug közleménye (1946. szeptember 22.). Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946. II. 168–169. A Tanjug ugyanitt arról is beszámol, hogy a két küldöttség megegyezett a két országot érintő vízrendszer-egyezmény megkötéséről. Az erről szóló jegyzőkönyvet azonban csak másfél évvel később, 1948. március 25-én írták alá Belgrádban.

124 A kérdés részletes feldolgozását lásd Föglein Gizella: *Magyar–jugoszláv népcsere egyezmény tervezet (1946)*. Századok, 1996. 6. sz. 1553–1570.; *Impériumváltások, revízió, kisebbség*. 354–362.

Németország oldalán a Szövetségesek elleni háborúba sodorta, nem Magyarország belső politikai erői tevékenységének eredménye, hanem a rendezetlen Duna-medencei helyzet következménye, amely az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után állt elő. Más szóval: Magyarország második világháborús részvételéért nem Magyarországot, Horthyt és a magyar uralkodó köröket terheli a felelősség, hanem azokat a nemzeteket, amelyek 1918-ban lerázták magukról a Monarchia igáját.¹²⁵ Ezt a nézetet Kardelj alapjaiban hibásnak minősítette. A magyar revizionizmus és fasizmus gyökerei igenis a belső magyar erőkben találhatóak — mondta —, mindenekelőtt a nagymagyar sovinizmusban, és a Szent István-i imperializmusban, ez pedig az egykori területek visszaállítását célozza, ám erről szó sem esik a magyar memorandumokban. A magyar dokumentumok ehelyett arról beszélnek, hogy a Monarchia felbomlásával felbomlott a Duna-medence természetes egysége. Ez az érvrendszer — mondta Kardelj — gyakorlatilag a régi dualista Monarchiát védelmezi, s ebben áll valójában a magyar revizionizmus. Jugoszlávia azon a véleményen van, hogy Magyarország nagyon veszélyes úton halad fent említett követeléseinek hangoztatásával, ami állandó forrása lesz a magyar revizionizmusnak és antidemokratikus tendenciáknak.¹²⁶

A Bizottság másik jugoszláv tagja, Stanoje Simić, korábbi moszkvai jugoszláv nagykövet szeptember 23-án tartott beszédében a magyar kisebbség kapcsán kijelentette, hogy a magyar nemzetiségűek áttelepítése Szlovákiából Magyarországra olyan problémája Közép-Európának, amelyet feltétlenül meg kell oldani, mégpedig pozitív értelemben. E tekintetben Csehszlovákia teljes joggal számíthat Jugoszlávia népeinek megértésére. Magyarország elindult a demokratizálódás útján, de sajnálatos módon időnként a régi szellem is előtör, amit egyebek között a magyar kormánynak a csehszlovákok által javasolt lakosságcsérével kapcsolatos álláspontja is alátámaszt. Simić nem tartotta megalapozottnak a magyar kormány állítását, hogy Magyarország nem képes befogadni a szlovákiai magyarokat, s nem látta túl meggyőzőnek azt az érvet sem, amelyre hivatkozva Budapest megpróbálta kivédeni a csehszlovák törekvéseket: nevezetesen hogy Csehszlovákiában munkaerőhiány van, Magyarországon pedig munkanélküliség.¹²⁷ Egyszersmind visszautasította a bizottság amerikai tagjának azt a megjegyzését, hogy a csehszlovák kormány követhetné Jugoszlávia példáját, amely kétoldalú egyezményben szabályozta a lakosságcsere kérdését. Jugoszlávia ugyanis — mondta Simić — belső törvényhozással és az Alkotmány talaján, az egyének és a nemzetek egyenjogúsága alapján rendezte a kisebbségi kérdést. A lakosságcsere-egyezménnyel Jugoszlávia csak a Magyarországon maradt testvérei számára kívánta megnyitni az utat, hogy szervezeten térhessenek meg hazájukba. Teljesen elképzelhető azonban, hogy amennyiben Jugoszláviának hasonló tapasztalatai lennének, mint Csehszlovákiának, akkor maga is teljesen más módon oldaná meg ezt a kérdést. Simić végül kijelentette, hogy biztosra veszi, Prága által választott módszer

¹²⁵ Edvard Kardelj: *Govori na Pariškoj konferenciji*. Zagreb, Kultura, 1947. 65–69.

¹²⁶ „Hát a magyar kormány nem látja, hogy ilyen felvetésekkel ellöki magától a szomszéd nemzetek segítő karját, amellyel igyekeznek kihozni a magyar népet abból a katasztrofális helyzetből, amibe nagymagyar vezetői taszították?” Uo. 67.

¹²⁷ Mint mondta, ha Magyarország valóban a demokratizálódás útján halad, az újjáépítés időszakában még az a munkaerő sem lehet elegendő, amit az áttelepítéssel nyerne. Uo.

alkalmas a Csehszlovákia és Magyarország közötti jószomszédi és baráti kapcsolatok megalapozásához, és a bizalmatlanság elhárításához, ezért támogatta a csehszlovák delegáció javaslatát.¹²⁸

Két héttel későbbi felszólalásában Stanoje Simić már más hangot ütött meg. Míg előző beszédeiben a revizionizmusért és a Németország oldalán való háborús szerepvállalásért egyértelműen a magyar uralkodó osztályokat tette felelőssé, október 12-én tartott felszólalásában már a Nyugatot okolta, amiért politikájuk a múltban lehetővé tette Magyarországon a fasisztabarát rendszer hatalomra kerülését.¹²⁹ E beszédében Simić nyíltan közölte kormánya Magyarországgal szembeni elvárásait: maradéktalanul teljesítse a Csehszlovákiával és Jugoszláviával eddig megkötött egyezményekben vállalt kötelezettségeit és a tervezett időben kössön egyezményt Csehszlovákiával 200 ezer magyar áttelepítéséről.¹³⁰

A jugoszláv–magyar lakosságcsere-egyezmény végül nem lépett életbe. Időközben sor került a két ország közötti hivatalos diplomáciai kapcsolatok felvételére, amiről — meglehetősen szokatlan módon — levélváltásban született megegyezés a két békedelegáció vezetője között 1946. szeptember 25-én.¹³¹ 1947. február 20-án Párizsban Jugoszlávia képviselői is aláírták a Magyarországgal kötött békeszerződést, és ezzel kezdetét vette egy új, virágzó — bár inkább tiszavirág életűnek bizonyuló — szakasz a magyar–jugoszláv kapcsolatokban, amely az 1947. december 8-én aláírt barátsági és kölcsönös segítségnyújtási egyezményben érte el csúcspontját.

128 Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946. II. 171. A csehszlovák–magyar lakosságcsere jugoszláviai megítéléséről korábbról is rendelkezünk adatokkal. Nem egészen egy évvel korábban, 1945. november 15-én Tito csehszlovák újságíróknak adott nyilatkozatában beszélt a nemzeti kisebbségekkel szemben még a háború során elfoglalt álláspontjukról. Ennek alapján a németekkel, mint főbűnösökkel szemben, akik vadállati kegyetlenkedéseket hajtottak végre, a legkeményebben léptek fel — mondta Tito —, míg a magyarok iránt elnézőek és nagylelkűek voltak. Ezt azonban nem a gyengeség jelének kell tekinteni, hanem éppen ellenkezőleg. A csehszlovák kormány magyarokkal kapcsolatos intézkedéseit illetően kezdetben nem volt minden olyan egyértelmű, mint most. A magyarok Csehszlovákiában más szerepet játszottak, mint Jugoszláviában: a szláv népesség elnemzetietlenítésére és asszimilációjára törekedtek. Így élesebbek lettek a Csehszlovákia és Magyarország közötti ellentétek, mint Jugoszlávia és Magyarország közöttiek. Ebből kifolyólag Tito úgy vélte, a csehszlovák kormány helyesen jár el, amikor lakosságcserét kér. Kivételt kellene tenni azonban az antifasisztákkal. A múlt tapasztalata arra tanít, hogy szakítani kell azzal a gyakorlattal, hogy egy állam nemzeti kisebbsége egy másik államhoz tartozónak tekinti magát, és nem azon állam polgárának, amelyben él. Ez a múltban végzetesnek bizonyult mind Jugoszlávia, mind Csehszlovákia számára, és ezért a jövőben nem szabad engedni. Az új Jugoszlávia — hangsúlyozta Tito — soha nem fogja engedni, hogy olyan kisebbség éljen határain belül, amely egy másik országot tekint hazájának. Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1945. 302.

129 Nehezményezte, hogy miközben a csatlósállamokkal kötendő békeszerződés szövegébe bevették az antifasiszta klauzulát, az olasz békeszerződésből ez kimaradt, noha ez az állam adta magát az elnevezést is. Dokumenti o spoljnoj politici 1946. II. 233–235.

130 Uo.

131 A Tanjug jelentését közli: Dokumenti o spoljnoj politici 1946. II. 176.